

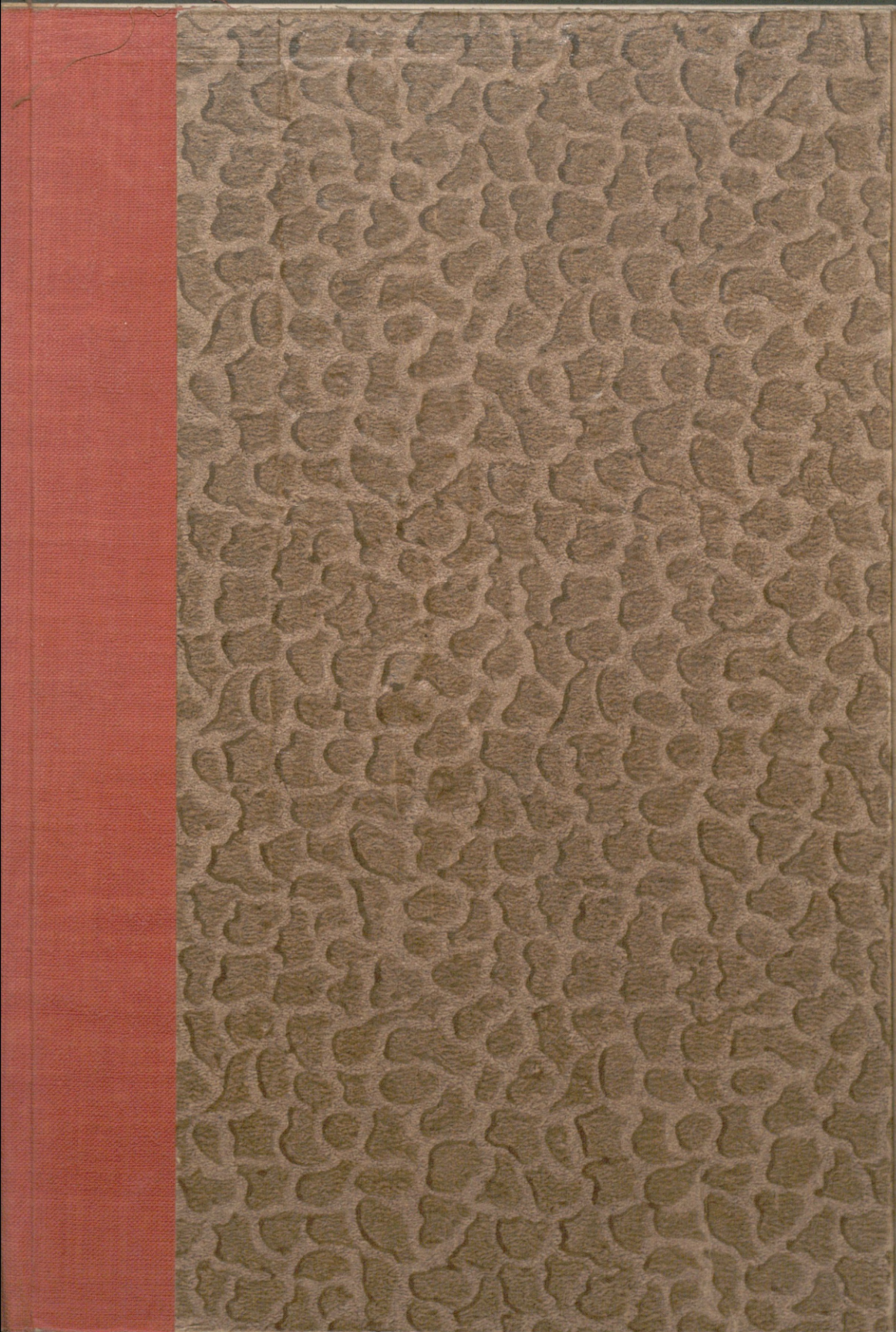
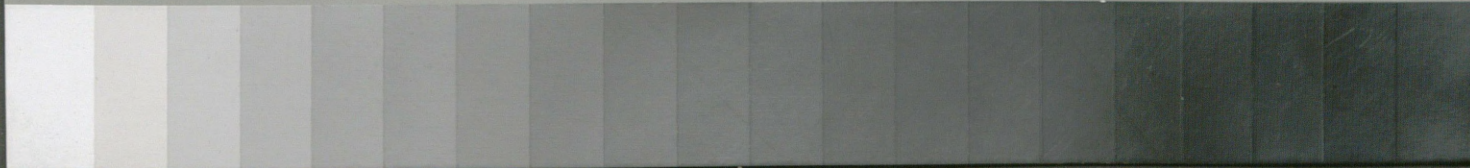
Grey Scale #13

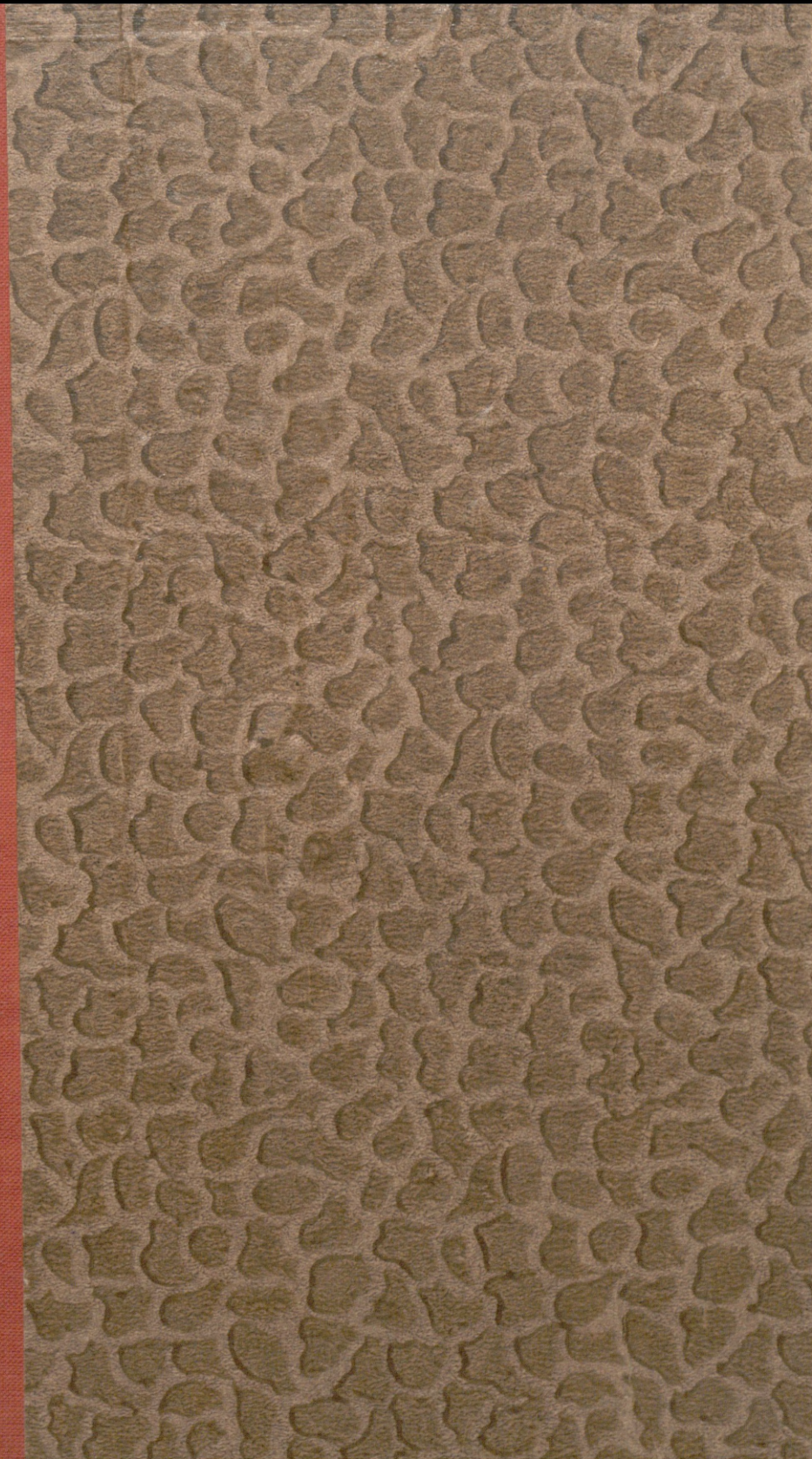

Part Code: ST1316

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

J. SOOTS

WOJNA ESTONJI O WYZWOLENIE 1918 — 1920

PRZETŁUMACZYŁ
KPT. FRANCISZEK LIPIŃSKI

W A R S Z A W A 1929

Odbitka z „PZEGŁADU WOJSKOWEGO”.

31815 | 2

STOPNIOWY ROZWÓJ WOJSKA ESTOŃSKIEGO PRZED ROZ- POCZĘCIEM WOJNY O WYZWOLENIE.

Estończycy w wojsku rosyjskiem przed rewolucją 1917 roku.
W czasie, kiedy terytorjum Estonji stanowiło niepodzielną część państwa rosyjskiego, wypełniali Estończycy obowiązek służby wojskowej w oddziałach wojskowych rosyjskich na tych samych podstawach, co Rosjanie. Wskutek tego, już przed wojną światową, a także w jej czasie, wśród narodu estońskiego znajdował się ten sam procent, w tym samym stopniu i wedle tych samych metod wyszkolonych żołnierzy, co i wśród narodu rosyjskiego, a mianowicie 8 — 10 procent ogólnej liczebności narodu.

Ilość oficerów pochodzenia estońskiego w wojsku rosyjskiem ulegała wahaniom. A mianowicie, przed wojną światową oficerów zawodowych, w porównaniu do liczebności narodu estońskiego, było mniej, aniżeli Rosjan, w porównaniu do liczebności narodu rosyjskiego. Do czasu wojny światowej było w wojsku rosyjskiem około 140 oficerów zawodowych pochodzenia estońskiego, spośród których kilku miało stopień najmłodszego oficera sztabowego, wskutek czego pełnili oni funkcje dowódców bataljonów lub też zajmowali inne odpowiednie stanowiska. Dowódców kompanij było już więcej, większość jednak stanowili młodszy oficerowie kompanijni. Oficerów marynarki Estończyków w rosyjskiej flocie wojennej za czasów pokoju wogóle nie było, ponieważ oficerami marynarki mogli być tylko ludzie pochodzenia szlacheckiego, których Estonia nie posiadała. Pięciu oficerów Estończyków ukończyło w okresie 1911 — 1914, a więc niedługo przed wojną światową, Akademię Sztabu Generalnego, niektórzy zaś studjowali jeszcze podczas wojny w tej Akademji. Starsi spośród tych, którzy ukończyli Akademię, otrzymali stopień sztabs-kapitana. W tym stopniu, na stanowiskach adjutantów i dowódców kompanij, zastała ich wojna swia-

U w a g a a u t o r a. Niniejsze studjum stanowi krótki rzut oka na historję estońskiej wojny o wyzwolenie pod względem strategicznym, nie zajmując się zupełnie bardzo ważnemi zagadnieniami taktycznemi i operacyjnemi, zarówno jak i zagadnieniami sanitarnemi oraz zaopatrzeniowemi

towa. Prócz tych oficerów zawodowych było jeszcze około 160-ciu Estończyków chorążych rezerwy. Razem — około 300 oficerów.

Podczas wojny światowej zginął niejeden oficer Estończyk, a wielu z tych, którzy pozostali przy życiu, awansowało podczas wojny na stanowiska dowódców samodzielnych oddziałów wojskowych; starsi oficerowie Sztabu Generalnego zostali oficerami sztabowymi i pełnili funkcje szefów sztabów dywizyj. Również wielu młodych ludzi ze środowiska inteligencji estońskiej, których w tym czasie było już dość wielu, kończyło krótkie wojenne kursy oficerskie i otrzymywało stopień oficerski; tych ostatnich było około 1.800, licząc w tem oficerów marynarki, którzy zaczęli pojawiać się podczas wojny.

W sumie, w okresie rewolucji 1917 roku w wojsku rosyjskiem można było naliczyć około 2.100 oficerów Estończyków, zpośród których około 50% miało stopień chorążego, i do 100.000 szeregowych.

Estońskie wojsko narodowe w latach 1917 — 1918. Rząd rosyjski zarówno w czasie pokoju, jak w czasie pierwszego okresu wojny światowej, nie zezwalał na tworzenie wojsk narodowych. Dopiero kiedy stopniowo Polska i część Łotwy znalazły się w rękach wojska niemieckiego, zezwolono z początku Polakom, a następnie również i Łotyszom, na organizowanie wojska narodowego. W tym czasie również i wśród społeczeństwa estońskiego podjęto zagadnienie tworzenia takiego wojska. Większość jednak była temu przeciwna. Praktyka bowiem wykazała, że dowództwo armij rosyjskich potrzebowało oddziałów narodowych w celu przeprowadzania najbardziej trudnych zadań, związanych z dużymi stratami. Uważając to za niesprawiedliwość, społeczeństwo estońskie doszło do przekonania, że tworzenie oddziałów narodowych jest jeszcze przedwcześnie. Kiedy jednak linja frontu zbliżała się do Estonji coraz bardziej, kiedy w dniu 3 marca 1917 roku upadł cesarski rząd rosyjski i zastąpił go ustrój republikański, oraz kiedy opublikowano prawa narodów, uważano wówczas za konieczne zmienić punkt widzenia. Na czele organizacji wojska narodowego stanęli oficerowie Estończycy.

Na początek żołnierze Estończycy zorganizowali demonstracje w Tallinie i Piotrogradzie. W Piotrogradzie demonstracja miała miejsce 26 marca 1917 roku. Brało w niej udział ponad 15.000 ludzi. 28 marca utworzono w Tallinie komisję, która 6 kwietnia nazwała się „Tallińskiem Estońskiem Biurem Wojskowem”, a w Piotrogradzie powstał „Estoński Centralny Komitet Wojskowy”. 7 kwietnia otrzymano ze Sztabu Głównego zezwolenie na zestonizowanie fortecznego pułku Tallina. 8 maja Kiereńskij wydał zezwolenie na zorganizowanie jednego samodzielnego estońskiego pułku piechoty oraz bataljonu zapasowego.

17 i 18 czerwca 1917 roku obradował w Tallinie kongres wojskowych Estończyków. Kongres ten uznał za niezbędne dalsze organizowanie oddziałów narodowych i, w celu wprowadzenia decyzji swej w życie, wybrał „Naczelny Komitet Wojskowych Estończyków”, który to komitet stał się najwyższą instancją polityczną estońskich oddziałów narodowych. Za przykładem Piotrogradu i Tallina, powstały w każdym powiatowym mieście Estonji, jak również przy niektórych sztabach armii rosyjskich, „biura oddziałów estońskich” i komitety narodowe w celu wysłania do ojczyzny, organizowania i zaopatrywania żołnierzy Estończyków. Społeczeństwo estońskie zjednoczyło się duchem ze swymi oddziałami narodowymi, troszcząc się o stronę materialną, niezbędną dla ich organizacji.

Wspólnymi siłami zorganizowano w Rakwere (Wesenberg) 1 estoński pułk piechoty, który poszedł na front, oraz bataljon zapasowy, który pozostał w Tartu (Dorpat). Nieco później, z rozkazu komendanta Tallina, zorganizowano 3 pułk piechoty, ponieważ obecnie wysunęli Estończycy żądanie zezwolenia na organizację dywizji i korpusu. Ostatecznie rosyjskie Ministerjum Wojny zgodziło się zasadniczo na tworzenie dywizji estońskiej, jednak w ostatniej chwili dowódca frontu północnego nie podpisał rozkazu wykonawczego o jej utworzeniu, wskutek czego dalsze jej tworzenie odbyło się już bez formalnego zezwolenia.

6 grudnia 1917 roku dano początek organizacji sztabu 1-ej dywizji estońskiej oraz samej dywizji. Potem dalsze prace organizacyjne dawały już lepsze wyniki. Pod koniec stycznia 1918 roku, jeszcze zanim dowództwo dywizji przeszło do rąk bolszewików, dywizja była już prawie zupełnie zorganizowana i wyposażona. Dowództwo dywizji znajdowało się w Tallinie. Dowódcą dywizji był płk. S. G. Laidoner, dowódcą brygady (zastępcą dowódcy dywizji) — płk. Tenisson, szefem sztabu dywizji — ppłk. S. G. Soots, intendentem dywizji — ppłk. Reimann. 1 pułk stał w Haapsali, dowódcą jego był płk. Pydder, 2 pułk — w Fellinie, dowódcą płk. Unt, 3 pułk w Tallinie, dowódcą płk. Raudsepp, 4 pułk — w Rakwere, dowódcą kpt. Vahtramäe; brygada artylerji stała w Haapsali i w okolicach miejscowości Keila, dowódcą jej był płk. S. G. Larka; bataljon zapasowy — w Tartu, dowódcą był płk. Rosenbaum; pułk kawalerji, pod dowództwem kpt. Jonsena, znajdował się w okolicach Rapla, był jednak wkrótce zmuszony do rozejścia się, ponieważ będący u władzy bolszewicy nie dawali mu żywności. Wkrótce bolszewicy objęli dowództwo nad całą dywizją, usunąwszy poprzednich dowódców, jednak 24 lutego 1918 roku zmuszeni byli do porzucenia Estonji. 24 lutego Estonja

ogłosiła swą niepodległość jako samodzielna republika, jednak niemieckie wojska okupacyjne, które 25 lutego 1918 roku zajęły Tallin, wzięły faktyczny zarząd krajem w swoje ręce. Estońskie oddziały narodowe, przetrwawszy parę tygodni, zostały w końcu marca zlikwidowane.

Organizacja estońskich oddziałów narodowych w latach 1917 — 1918 spowodowała, że większa część oficerów i szeregowych Estończyków powróciła do ojczyzny. Większość z nich pozostała aż do czasu wycofania się niemieckich sił okupacyjnych, ażeby wtedy wziąć udział w tworzeniu państwowych już estońskich oddziałów wojskowych. Służba w oddziałach narodowych stanowiła dla nich jakby egzamin, czy repetycję, przed ich pracą samodzielną, dając równocześnie możliwość spieszego przeprowadzenia nowej pracy organizacyjnej.

Stworzenie estońskiego wojska państwowego. 11 listopada 1918 roku niemieckie władze okupacyjne w Estonii przystąpiły do przekazywania zarządu krajem w ręce estońskiego rządu tymczasowego. Przystąpiono odrazu do organizacji obrony państwa. Mianowicie 12 listopada ogłoszono utworzenie samoobrony. Miała się ona składać z ochotników i stanowić organizację wojskową, której zadaniem było przejęcie władzy od wojsk okupacyjnych i utrzymania porządku aż do czasu utworzenia policji i wojska. W tym celu ogłoszono 16 listopada dobrowolną mobilizację. Miano zamiar zorganizować jedną dywizję, która miała składać się z 6 pułków piechoty i odpowiedniej ilości oddziałów artylerji, inżynierji i kawalerji, w ogólnej ilości około 25.000 ludzi. Dywizja miała podlegać ministrowi wojny za pośrednictwem Sztabu Głównego. Premierem i ministrem wojny został K. Päts, szefem Sztabu Głównego — gen.-mjr. Larka.

Wkrótce okazało się, że mobilizacja ochotnicza dodatnich wyników nie dała, ponieważ zjawilo się zaledwie kilkuset ludzi i to przeważnie takich, którzy chcieli w łatwy sposób zapewnić sobie chleb powszedni. Wyjaśnia się to poprostu tem, że szerokie masy ludności nie wierzyły w możliwość utrzymania niepodległości oraz bały się komplikacyj. Z drugiej znów strony zbieranie odrazu większej ilości wojska nie miało sensu, ponieważ nie miano ani dostatecznej ilości broni, ani oporządzenia, gdyż broń i oporządzenie poprzednich oddziałów narodowych wojska okupacyjne albo wywiozły do Niemiec, albo wrzuciły do morza. Prócz tego panowało ogólne mniemanie, że oddziały okupacyjne, przynajmniej z początku, wykonają warunki pokoju wersalskiego i bez zezwolenia Sprzymierzonych nie porzuca granicy rosyjskiej. Jednak, po pierwszych próbach napadów ze strony bolszewików, 27 listopada 1918 roku ogłoszono mobilizację obowiązkową, powołując

sześć roczników. Zanim zdołano mobilizację zakończyć, rozpoczęła się wojna. W tem stadium rozwoju znajdowało się wojsko estońskie w chwili rozpoczęcia wojny o wyzwolenie.

POCZĄTEK WOJNY I WKROCZENIE WOJSKA ROSJI SOWIECKIEJ DO ESTONJI (DO DNIA 5 STYCZNIA 1919 ROKU).

Przyczyny wojny. Bolszewizm czy komunizm, w istocie swej, w stosunku do swych zasad podstawowych i sposobu działania, jest napastniczy. Uważa on za swe zadanie wprowadzenie ustroju komunistycznego na całym świecie zapomocą obalenia rządów demokratycznych i wprowadzenia zamiast nich dyktatury proletariatu.

W początkach wojny estońsko-rosyjskiej rząd Rosji sowieckiej, podniecany przez wspomnianą konieczność napastniczości, prowadził wojny wszędzie, z wyjątkiem zachodu, a mianowicie: na północy, w Archangielsku i na Murmanie, przeciw oddziałom Sprzymierzonych i oddziałom rosyjskim; na wschodzie, na Syberji — przeciw oddziałom Kołczaka; na południu—przeciw Denikinowi, a na Ukrainie—przeciw Petlurze. Na granicy zachodniej znajdowało się wojsko niemieckie, z którym Rosjanie, stosownie do warunków pokoju w Brześciu, prowadzić wojny nie mogli. Niemcy jednak zostały w wojnie światowej pobite, w wójksku niemieckim wybuchnęła rewolucja i, prędzej czy później, wojsko to, stosownie do warunków pokoju wersalskiego, musiało opuścić miejscowości okupowane. W tych warunkach rząd Rosji sowieckiej uważał, że nastał czas przyłączyć do państwa sowieckiego również i kraje, leżące na zachodzie byłego państwa rosyjskiego, w szczególności Estonję. Myśl tę wyrażał najbardziej jasno Trockij, który powiedział: „Musimy klinem wbić się za cofającymi się oddziałami niemieckimi w kraje pograniczne, aby w ten sposób uniemożliwić powstawanie rządów miejscowych. Tallin, Ryga, Libawa muszą stać się naszymi”.

Przygotowania do wojny. Doszedłszy do tych wniosków, rozpoczęto przygotowania. Przedewszystkiem pokój w Brześciu, którym rząd Rosji sowieckiej wyrzekł się Estonji, został, 18 listopada 1918 roku, uznany za nieobowiązujący. Równocześnie Rosja sowiecka uznawała nie estoński rząd tymczasowy, z Pätsem na czele, a komunistyczny rząd Anweltda, to jest rząd, który uciekł 24 lutego 1918 roku z Tallina do Rosji i tam pozostawał. Postawiwszy sobie za zadanie przyłączenie Estonji do państwa rosyjskiego pod hasłem wojny klasowej, dano Anweltdowi środki do owładnięcia Estonją. Już w sierpniu 1918 roku udzielono mu pozwolenia na przystąpienie do tworzenia komunistycznej estońskiej dywizji strzelców. Prócz tego dano mu w formie pożyczki 10 milionów rubli złotych, które miał zwrócić z majątku zwyciężonej

Estonji, a rosyjskim władzom wojskowym rozkazano wszelkimi możliwymi sposobami pomagać Anweltdowi. Te ostatnie zarządzenia zostały niedługo potem zatwierdzone dekretem Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego (Nr. 269 z dnia 8 grudnia 1918 roku). Jednak hasło wojny klasowej utrzymano niedługo. Estońska dywizja strzelców tylko z imienia była estońska; potrzeba było wielu pomocniczych oddziałów rosyjskich, a więc wkrótce zamyślana wojna klasowa zamieniła się w rosyjsko-estońską wojnę państwową.

Republika Estońska nie mogła przygotować się do wynikłej wojny. Rząd tymczasowy, chociaż wziął na swe barki rządzenie państwem, był jednak z początku zbyt słaby i rządził tylko z nazwy, gdyż niemieckie wojsko okupacyjne nie przekazywało w jego ręce kolei żelaznych i telegrafu i wtrącało się w jego decyzje. Prócz tego, rząd nie posiadał jeszcze zorganizowanych władz, które tworzyły się dopiero. Do zorganizowania wojska posiadano dowódców, można było mieć szeregowych, jednak zupełny brak broni i oporządzenia dał z początku możliwość utworzenia jedynie słabych kadr jednostek wojskowych. A więc Rosja sowiecka przygotowywała się do wojny, a Republika Estońska była do niej nieprzygotowana i znalazła się w położeniu bardzo ciężkiem.

Teren. Głównym teatrem wojny o wyzwolenie był teren ograniczony ze wschodu kierunkiem Piotrogród — Ostrow, z zachodu i północno-zachodu — kierunkiem Jägala — Raasiki — Paide — Fellin — Myisaküla — Heinaste.

W środku wchodniej granicy Republiki Estońskiej leżą jeziora: Czudskie i Pskowskie, co obu stronom wybitnie utrudnia działania zaczepne i ułatwia obronę. Teren na północ od jeziora Czudskiego aż do zatoki Fińskiej oraz teren na południe od jeziora Pskowskiego nie przedstawia tych trudności, stanowiąc dwa naturalne kierunki operacyjne, których osie stanowiły linje kolei żelaznych: 1) Jamburg — Narwa — Rakwere — Tapa — Tallin i 2) Psków — Irboska — Pieczery — Werro — Wałk. Na pierwszym kierunku znaczną przeszkodę stanowi rzeka Narwa, przez którą łatwo było przeprowadzić się jedynie pod miastem Narwą, gdzie istniały mosty. Wygodna była także przeprawa pod Kriuszu, skąd wychodząc na stację Auwere, można było odciąć Narwę; Hungerburg i Wasknarwa (Syreniec) przydatne było do przeprawy mniejszych oddziałów. Dalej pewne nieznaczne przeszkody stanowiły góry Wajwara oraz napotykanne brzegi rzek, przedstawiające dobre pole ostrzału. W kierunku na południe większych przeszkód nie było, jednak drobne rzeki i pagórkowata miejscowość tworzyły wiele dogodnych linii ostrzału.

Morska granica Republiki Estońskiej była ze wszystkich stron otwarta dla działań floty rosyjskiej.

Plany wojenne. W związku z położeniem politycznym i terenem, plan wojenny Rosji sowieckiej polegał na tem, ażeby, zanim wojsko estońskie zdąży się zorganizować, wtargnąć pod hasłem wojny klasowej na obu kierunkach operacyjnych do Estonji, zająć ją, podbić, a resztki wojska estońskiego „zepchnąć do morza”.

Plan dowództwa estońskiego polegał z natury rzeczy na tem, ażeby, przeciwdziałając przy pomocy wszystkich dostępnych środków wtargnięciu wojsk nieprzyjacielskich, szybko przeprowadzić mobilizację, otrzymać z zagranicy broń, amunicję, oporządzenie, a może nawet i oddziały pomocnicze, i wtedy dopiero, kiedy wojsko już się jako tako organizuje, przystąpić do przeciwnatarcia i wypędzić nieprzyjaciela z granic Estonji.

Początek wojny. 22 listopada 1918 roku wdarł się w granicę od strony Jamburga w kierunku na Narwę oddział bolszewików, ale ogień niemieckiej straży granicznej odrzucił go zpowrotem.

Zajęcie Pskowa. 25 listopada 1918 roku bolszewicy zajęli Psków. Zajęcie nastąpiło w ten sposób, że bolszewicy nacierali wzdłuż linii Toroszino — Siebież, a w tymże czasie bolszewicy pskowscy wywołali w mieście bunt i owdąnęli mostami na rzece Wielikaja, wskutek czego z pośród broniących miasta żołnierzy rosyjskiej armji północnej ocalał mało kto. Ocaleli jedynie ci, którzy zdążyli przepłynąć się łódkami i uciec do miejscowości Pieczery.

Rosyjską armję północną, liczącą do 4.500 ludzi, utworzyli Niemcy. Dowodził nią początkowo gen. Wandam, a następnie płk. Neff. Celem jej było utrzymanie Pskowa, kiedy porzucą go Niemcy. Resztki tej armji odpłynęły do Estonji, zdobywając żywność przy pomocy grabieży. W ten sposób estoński front południowy okazał się całkowicie bezbronny, ponieważ estońskie oddziały wojskowe w Tartu, Werro i Wałku, wskutek przeszkód, stawianych przez Niemców, rozpoczęły się organizować jedynie formalnie, a faktycznie tworzenie ich stale się przeciągało.

Zajęcie Narwy. Zajęcie Pskowa stanowiło widocznie dla bolszewików podjętę, gdyż zdecydowali się w nocy na 28 listopada przeprowadzić znowu natarcie na Narwę. (Szkic Nr. 1). 28 listopada rankiem, o godzinie 5 minut 30, rozpoczęli bolszewicy bitwę ogniem artylerji, a następnie — podjęła natarcie piechota. Mianowicie, 2 komunistyczny felliński pułk piechoty, liczący 600 bagnetów, przepłynął się łódkami u ujścia Plüssy przez rzekę Narwę i napadł na baterje niemieckie, został jednak odparty do lasu. Linja strzelców, około 800 ludzi, naciera-

jąca na Narwę, została również odparta. Ponieważ jednak Niemcy o godzinie 15 minut 30 wysadzili mosty na Narwie, a więc I bataljon estońskiego 4 pułku — 154 ludzi — wycofano na zachodni brzeg Narwy.

W tym czasie, o godzinie 12 minut 30, flota rosyjska wysadziła u ujścia Narwy oddział desantowy, który zaczął posuwać się w kierunku na Mereküla. Obawiając się że obrońcy Narwy zostaną otoczeni, dowódca dywizji, gen. Tenisson, rozkazał oddziałom obrony wycofać się, co o godzinie 18 wykonano. Marynarze oddziału desantowego dotarli do cerkwi Krzyża św. Piotra, wskutek czego oddziały estońskie musiały ich stamtąd wyrzucić, ażeby móc przyjsć na nocleg do fermy Repnik.

Pierwsza próba natarcia bolszewików na Narwę, zarówno jak zajęcie Pskowa, nie oznaczały jeszcze dla Estonji wojny. Dopiero zajęcie Narwy postawiło Republikę Estońską wobec nieulegającego już wątpliwości i grożącego poważnymi skutkami faktu. Było jasne, że Niemcy Estonji bronić nie będą. Republika Estońska jeżeli nie chciała zginąć, musiała walczyć, opierając się przedewszystkiem o swe własne siły, a następnie dopiero szukać pomocy tam, gdzie można ją było znaleźć.

Duch narodu estońskiego. Wojna z Rosją sowiecką nie była dla narodu estońskiego niespodzianką. Ciężkie jednak położenie, w którym znajdowała się Estonja w chwili jej wybuchu, nie wzbudzało w szerokich masach narodu nadziei zwycięstwa i wywarło na nie wpływ przygniatający, wywołując depresję. Tem się wyjaśnia masowe niewykonanie rozkazu o mobilizacji oraz odwrót przy pierwszym nacisku nieprzyjaciela. Również niektórzy działacze społeczni i samorządowi nie uważali prowadzenia wojny z Rosją sowiecką za możliwe, wskutek czego praca ich w zakresie mobilizacji była mało wydajna i bezradna.

Jednak rząd tymczasowy, jak również większa część oficerów, był innego zdania. Wiedząc, że państwo rosyjskie będzie potrzebowało licznych sił wojskowych do obrony innych frontów i że wskutek tego będzie mogło wysłać przeciwko Estonji jedynie ograniczoną ilość źle zorganizowanych i niekarnych oddziałów, wierzył w zwycięstwo, jeżeli Estonja zdobędzie się na energiczny opór.

Zarządzenia organizacyjne w celu obrony Republiki. Kierując się wiarą i wolą zwycięstwa, wydano szereg zarządzeń, mających na celu obronę Republiki. Z pośród nich najbardziej ważne były następujące:

1) W celu organizacji dowództwa sił zbrojnych, 14 grudnia 1918 roku utworzono sztab operacyjny, a 23 — stanowisko naczelnego wodza. Ta koncentracja władzy w rękach jednej osoby utworzyła w Estonji jedyną i taką władzę, z której rozporządzeniami liczono się i której rozkazy znajdowały posłuch, wskutek czego brak porządku

zaczął wszędzie stopniowo zanikać. Naczelnym wodzem mianowano płk. S. G. Laidonera. Początkowo szefem oddziału operacyjnego, a wkrótce szefem sztabu naczelnego wodza mianowano płk. S. G. Sootsa. Dywizje utworzyły dwa fronty — wiruski i południowo-wschodni. Dowódcą pierwszego mianowany został w początku grudnia dowódca dywizji gen.-mjr. Tenisson, dowódcą drugiego — płk. Limberg, a 23 grudnia, kiedy powstała 2 dywizja — płk. Puskar.

2) Przystąpiono do powiększenia ilości oddziałów wojskowych. Utworzono bataljon partyzancki por. Kuperjanowa, bataljony obrony front 30 listopada. Do dnia 5 stycznia 1919 roku na froncie znajdowały się trzy szerokotorowe pociągi pancerne i jeden wąskotorowy. Utworzono bataljon partyzancki por. Kuperjanowa, bataljony obrony krajowej: kalewski, skautowski, jarwamaaski, tartuski, talliński i bałtycki. Flotę organizował kpt. wielkiej żeglugi Pitka, który następnie za swe zasługi mianowany został wice-admirałem. Zaczątkiem floty był torpedowiec „Lembit” (były rosyjski „Bobr”), który 16 listopada został przejęty od Niemców.

3) Wydano surowe zarządzenia w stosunku do dezertów i osób niewykonywających rozkazu o mobilizacji.

4) Ażeby zwiększyć zapas broni, nurkowie odszukali, a następnie naprawiono wrzucone przez Niemców do morza karabiny i zamki dział. Z Finlandji otrzymano pierwsze działa polowe, a mianowicie 20 dział rosyjskich starego typu wz. 1885.

5) W celu zdobycia środków transportowych, ogłoszono 1 grudnia rekwizycję koni i wozów. Każda gmina zobowiązana była do dostawienia określonej ilości koni i wozów. 3 grudnia ogłoszono rekwizycję samochodów.

6) Zastosowano również rekwizycję w celu otrzymania ciepłego ubrania i chleba. O ubranie troszczyła się również świeżo powstała organizacja społeczna „Uhistöö”.

Cudzoziemskie oddziały pomocnicze. Organizując wojsko, rząd tymczasowy szukał również pomocy zewnętrznej i miał nadzieję otrzymania jej, ponieważ Rosja sowiecka zagrażała cywilizacji całego świata.

Anglicy. Rząd tymczasowy zwrócił się przedewszystkiem do rządu Wielkiej Brytanji, aby zechciał oddać na obronę Tallina flotę znajdującą się w Tallinie pod dowództwem admirała Sinclaira. 12 grudnia stało się to faktem. Flota angielska pomagała w obronie Tallina od strony morza oraz udzieliła siłom lądowym lekkich karabinów maszynowych i dwóch dział dalekonośnych.

F i n l a n d z y c y. 28 listopada zwrócono się o pomoc do premiera Finlandji, profesora Ingmanna. Jednak rząd Finlandji nie uznał za możliwe wysłać państwowych oddziałów finlandzkich na pomoc Estonji; natomiast społeczeństwo finlandzkie zorganizowało 20 grudnia, pod kierunkiem dr. Louhivuori, towarzystwo pomocy Estonji. Organizacja ta zebrała 2.000 ochotników, którzy, podzieleni na 2 oddziały — bataljon, pod dowództwem mjr. Ekstrema i pułk, pod dowództwem ppłk. Kalma — zostali wysłani do Estonji. Pierwsi ludzie Ekstrema stanęli w Estonji 31 grudnia 1918 roku, a na froncie — 4 stycznia 1919 roku. Ppłk. Kalm przybył ze swym oddziałem nieco później. W ciągu 3 miesięcy oddziały finlandzkie współdziałały z wojskiem estońskim, poczem wróciły do ojczyzny.

R o s j a n i e. Aby wykorzystać żołnierzy rosyjskiej armji północnej, którzy, cofając się ze Pskowa, grabili kraj, rząd tymczasowy zawarł 6 grudnia 1918 roku umowę, na mocy której rosyjską armję północną przemianowano na północno-zachodni korpus; najwyższą jego siłę liczebną określono na 3500 ludzi i podporządkowano go estońskiemu Naczelnemu Dowództwu. Początkowo korpus ten cofał się przed bolszewikami na froncie południowo-wschodnim. Zebrano go wtedy, w celu reorganizacji, w obszarze Rapla i Kapa-Kohila, skąd wysłano go na front dopiero po upadku Narwy.

S z w e d z i i D u ŋ c z y c y. Wreszcie Szwecja i Danja przystały po jednej kompanji ochotników. Pierwsi przebywali w Estonji niedługo, drudzy odjechali wczesną jesienią 1919 roku.

Przebieg odwrotu oddziałów estońskich. W tym czasie, kiedy na tyłach organizowano własne siły zbrojne i starano się o cudzoziemskie oddziały pomocnicze, na froncie, wobec przewagi liczebnej Rosjan, oddziały estońskie musiały się cofać. Przebieg odwrotu był następujący.

D o c h w i l i u p a d k u T a r t u. Na froncie wiruskim zajął nieprzyjaciół 8 grudnia Iehwi, 10 grudnia — fabrykę azerowską, 15-go — m. Kunda, a 16-go — Rakwere. Opór estoński był słaby, nietylko wskutek małej liczby żołnierzy, lecz i wskutek złego ducha oddziałów.

Na froncie południowo-wschodnim nieprzyjaciół zajął 30 listopada Pieczery i posunął siły główne w kierunku na Ryge, a jeden pułk — w kierunku na Werro i Tartu. Ponieważ niemieckie oddziały okupacyjne, zarówno jak żołnierze armji północnej, nie próbowały nawet stawiać oporu, a siły estońskie liczyły zaledwie kilka dziesiątków ludzi, nieprzyjaciół więc, stosownie do umowy z Niemcami, zajął 8 grudnia Werro, 14 grudnia — Kooraste i fermę Kaneti, a 17 grudnia — Wałk.

49 sowiecki pułk piechoty, w sile około 1000 ludzi i 4 dział, działał w kierunku na Tartu. 18 grudnia doszedł on do fermy Karilatsi, skąd

rozpoczął posuwać się na Tartu. Oddziały 2 estońskiego pułku piechoty nie mogły zatrzymać posuwania się nieprzyjaciela, tem bardziej, że 20 grudnia dwie kompanie w Tartu odmówiły wykonywania rozkazów i przeciwko nieprzyjacielowi wogóle nie wyszły, a odwrotne—podniecone przez mowy bolszewickie, rozpoczęły grabież składów. Ponieważ ani w mieście, ani w oddziałach wojskowych nie można było przywrócić porządku, więc w nocy na 21 grudnia Tartu opuszczono. Władzę w mieście wzięli w swoje ręce miejscowi bolszewicy. Oddziały rosyjskiej armii czerwonej weszły do Tartu dopiero 22 grudnia.

Znaczenie upadku Tartu. Upadek Tartu wstrząsnął duchem społeczeństwa estońskiego. Stało się to nie tylko dlatego, że Tartu jest największym po Tallinie miastem Estonji i że po jego upadku inteligencja estońska, ześrodkowana wokół uniwersytetu w Tartu, musiała albo uciekać i zostać bez dachu nad głową, albo też dostać się pod władzę bolszewików, lecz głównie dlatego, że wypadki te postawiły wyraźnie przed oczy upadek karności i bolszewickie nastroje wojska estońskiego. Podziało to na wszystkich otrzeźwiająco. Społeczeństwo żądało bardziej surowej linii postępowania. Ułatwiło to wprowadzenie w dniu 23 grudnia stanowiska naczelnego wodza. Wielu inteligentów, którzy uciekli z Tartu, wstąpiło do wojska. 2 pułk piechoty stracił w Tartu wskutek dezercji $\frac{3}{4}$ swego składu, to jest wszystkie swe bolszewickie i podejrzanе elementy, i przybył na nowe wyznaczone mu miejsce postoju w składzie lepszym, co od razu podniosło ducha pułku.

Od chwili upadku Tartu (21 grudnia 1918 roku) do końca odwrotu (2 stycznia 1919 roku). Po upadku Rakwere i podczas upadku Tartu czerwone oddziały rosyjskie zaczęły rozwijać się, aby zająć Estonję i wykorzystać jej stan posiadania. Dalsze posuwanie się ich rozwijało się w 5 kierunkach:

na froncie południowo-wschodnim:

- 1) z Wałku przez Myisaküla w kierunku na Parnawę;
- 2) z Wałku przez Tyrwa w kierunku na Fellin;
- 3) z Tartu przez Iegewa w kierunku na Pyltsamaa;

na froncie wiruskim:

- 4) z Mustwe przez Rakke i Koeru w kierunku na Paide oraz
- 5) wzdłuż linii kolei żelaznej Narwa — Tallin i wzdłuż szosy w kierunku na Tallin.

Posuwając się w tych kierunkach, zajęła czerwona armja rosyjska 22 grudnia Rakke i Wegewa, a 24 grudnia — stację Tapa, wskutek czego linja kolejowa Tapa — Wałk dostała się całkowicie w ręce czerwonej armji, a oddziały estońskie na froncie południowo-wschodnim wiązała tylko linja wąskotorowa Tallin — Fellin.

Stosownie do kierunków natarć rosyjskiej armji czerwonej, podzieliły się na odpowiednie oddziały i siły estońskie, którym dano zadania obronne. Podczas wykonywania tych zadań, zmienił się charakter działań oddziałów estońskich. Oddziały te zaczynają stawiać bardziej silny opór, wskutek czego energia nieprzyjaciela słabnie. Pomagało temu również ostrzeliwanie brzegu przez flotę estońską, wysadzenie desantu, zagon pułku kawalerji oraz zepsucie 26 grudnia toru kolejowego pomiędzy stacjami Kiltsi i Tamsala, co zmusiło nieprzyjaciela do cofnięcia się na tym kierunku. Pociągi pancerne i piechota rozpoczęły dokonywać małych przeciwuderzeń, wskutek czego na froncie wiruskim 1 stycznia nieprzyjaciel zatrzymał się i na parę dni zapanowało zaciśnięcie.

W tym czasie flota angielska zagarnęła pod Tallinem dwa rosyjskie torpedowce—26 grudnia „Spartaka” i 27-go—„Awtroila”. Anglicy oddali te torpedowce Estończykom, początkowo jedynie na użytkowanie, a następnie na własność. Przemianowano je na „Wambola” i „Len-nuk”. To postępowanie Anglików, które wykazało, że stolica Estonji jest broniona, podniosło ducha ludu i dało Estonji nowoczesną flotę, która wprędce rozpoczęła swą działalność.

Obrona czynna (3—5 stycznia 1919 roku). Wódz naczelny, biorąc pod uwagę położenie ogólne, rozkazem z 2 stycznia wyznaczył każdej jednostce zadanie obronne, żądając, aby obronę przeprowadzano w sposób czynny. Oddziały estońskie, wykonywając ten rozkaz, zatrzymały natarcie nieprzyjaciela przy pomocy krótkich przeciwuderzeń, a miejscami zaczęły przeprowadzać nieco większe natarcia, czego ze szczególnem powodzeniem dokonano na froncie wiruskim. Pociągi pancerne zajęły tam 5 stycznia stację Aegwidu, a piechota — cały szereg wsi, rozbijając częściowo front nieprzyjacielski.

Najazd nieprzyjaciela na Estonję doszedł do swego punktu kulminacyjnego. Większa część Estonji znajdowała się w jego rękach. Nieprzyjaciel stał w odległości około 30 kilometrów od stolicy, zagrażając również Paide, Fellinowi i Parnawie. Jednak rząd estoński oraz dowództwo wojskowe nie traciły nadziei i wytyężyły wszystkie siły, ażeby zatrzymać nieprzyjaciela, co się ostatecznie udało dzięki celowemu nadaniu naczelnemu wodzowi wyjątkowej władzy. W wyniku, nieprzyjaciela nie tylko zatrzymano, lecz odniesiono nawet częściowe zwycięstwo w punkcie najważniejszym — pod stolicą. Najbliższe dni powinny były wyjaśnić, czy nieprzyjaciel zlikwiduje to częściowe zwycięstwo, będzie prowadził natarcie dalej i zagarnie stolicę Estonji, czy

też częściowe zwycięstwo estońskiego Naczelnego Dowództwa stanie się zwycięstwem ogólnym, które zmusi wroga do odwrotu.

OSWOBODZENIE ESTONJI OD ARMJI CZERWONEJ. (OD 6 STYCZNIA DO 16 LUTEGO 1919 ROKU).

Położenie w dniu 6 stycznia 1919 roku. Duch. Pomyślna obrona czynna sił estońskich na lądzie i morzu wpłynęła ujemnie na ducha rosyjskiej armji czerwonej, podczas gdy duch oddziałów estońskich stopniowo się polepszał. Pomagało temu współdziałanie floty angielskiej na morzu oraz przybycie dwóch kompanij fińskich, co dowodziło, że Estonia nie została porzucona oraz dawało nadzieję i wiarę w ostateczne zwycięstwo.

Siły. 6 stycznia 1919 roku wystawione przeciwko Estończykom na froncie wiruskim siły rosyjskiej armji czerwonej wynosiły 4.000 — 5.000 bagnetów, 500 szabel, 19 dział, 1 pociąg pancerny i 2 samochody pancerne, a na froncie południowo-wschodnim — 600 bagnetów, 250 szabel, 7 dział, 11 karabinów maszynowych i 1 samochód pancerny. Początkowo Rosjanie nie otrzymywali pomocy w formie oddziałów, ponieważ siły ich zwiększali miejscowi bolszewicy.

W tym czasie siły estońskie na froncie wiruskim wynosiły 2.600 bagnetów, 500 szabel, 21 dział, 34 karabiny maszynowe i 3 pociągi pancerne, a na froncie południowo-wschodnim — 1.240 bagnetów, 100 szabel, 4 działa, 2 karabiny maszynowe, 1 wąskotorowy pociąg pancerny, oraz w odwodzie w Parnawie i Fellinie — 540 bagnetów, 90 szabel i 9 karabinów maszynowych. (Szkic Nr. 2).

Chociaż, naogół biorąc, Estończycy byli słabsi od nieprzyjaciela, jednak posiadali już zorganizowane oddziały wojskowe.

Plan ogólny. Na zasadzie ogólnej oceny położenia, estońskie Naczelne Dowództwo wydało rozkaz przejścia do ogólnego natarcia, zamierzając wykonać główne uderzenie w kierunku na Tapa, ażeby przede wszystkim odpędzić nieprzyjaciela od Tallina. 6 stycznia wydano podległym dowódcom rozkazy i 7 stycznia rozpoczęło się natarcie ogólne, stopniowo regulowane odpowiednimi rozkazami.

Działania na froncie wiruskim. Podstawą natarcia na froncie wiruskim były 3 pociągi pancerne. Po obu stronach linii kolejowej działały oddziały piechoty, flota ostrzeliwała brzeg na lewym skrzydle i wysyłała desanty na najbliższe tyły nieprzyjacielskie, kawalerja działała na prawym skrzydle w kierunku na Rakke. Front nieprzyjacielski został całkowicie przełamany; oddziały estońskie prowadziły bez przerwy dalsze natarcie. 9 stycznia zajęto Tapa, poczem pociągi pancerne posuwały się nadal naprzód, część w kierunku na Rakwere, część

na Tamsala, a stamtąd dalej, pomagając w ten sposób oddziałowi działającemu na Paide. 11 stycznia wieczorem czerwona armja opuściła Rakwere, rozstrzelawszy ponad 100 mieszkańców. W nocy na 12 stycznia Estończycy zajęli miasto i prowadzili natarcie dalej ku Narwie.

Działania na froncie południowo-wschodnim. 7 stycznia, równocześnie z natarciem na froncie wiruskim, rozpoczął natarcie i front południowo-wschodni. Estończycy odnosili tam również wszędzie zwycięstwa, chociaż natarcie nie rozwijało się tak szybko, jak na froncie wiruskim. 8 stycznia oddział parnawski zawładnął myisakülskim węzłem kolejowym i fermą Ruhia. Oddział felliński zajął 8 stycznia fermę Tyrwa i stację wąskotorowej linii kolejowej Talli. Oddział pyltsamaaski zajął 9 stycznia miejscowość Iegewa.

Zajęcie Tartu, 14 stycznia 1919 roku. Ważnem powodem na froncie południowo-wschodnim było zajęcie Tartu. Kiedy na froncie wiruskim zajęto Rakwere, naczelny wódz więcej już oddziałów na front ten nie posyłał, a rozpoczął zbierać siły w celu zajęcia Tartu. W tym celu na pomoc 2-ej dywizji piechoty wysłano przez Tallin niemiecką kompanję tartuską oraz z rosyjskiego korpusu północnego — oddział Bałachowicza, 1100 ludzi, 5 dział, i z Tallina — szerokotorową linią kolejową bataljon w sile 900 ludzi i 2 działa. Stosownie do otrzymanych rozkazów, dowódca 2-ej dywizji wydał 14 stycznia swoje zarządzenia; na froncie zatoka Parnawska—jez. Wyrts przeszedł do obrony oraz wyznaczył zadania oddziałom w celu zajęcia Tartu. Zanim jednak rozkazy te zostały wykonane, zajęły Tartu pociągi pancerne i partyzanci Kuperjanowa. Stało się to w sposób następujący.

Ponieważ na wschód od Rakwere rosyjska armja czerwona zniszczyła wiele mostów kolejowych, pociągi pancerne nie mogły tam tak prędko przystąpić do działań. Wielu ludzi spośród załóg pociągów pancernych, między innymi i dowódca tych pociągów, kpt. Parts, mieli rodziny w Tartu. Ponieważ krwawa rzeź, urządzona przez bolszewików w Rakwere, wykazywała, jakie niebezpieczeństwo grozi mieszkańcom Tartu, dowódca pociągów pancernych zdecydował posuwać się z dwoma pociągami pancernymi w kierunku na Tartu, ażeby przyspieszyć jego zajęcie. W wyniku, wieczorem 13 stycznia 2 pociągi pancerne przybyły do Kaarepera, gdzie przyłączył się do nich porucznik Kuperjanow ze swymi partyzantami. A więc ten oddział szturmowy liczył oprócz pociągów pancernych 300 ludzi piechoty. W nocy na 14 stycznia wzięto w walce stację i fermę Woldi, rankiem most Janese na Embachu, następnie fermę Techtwere, poczem o godzinie 14 pociągi

pancerne mogły, niespotykając już oporu, wjechać na stację w Tartu, podczas gdy ich desanty i partyzanci Kuperjanowa zajęli miasto i trzymali je do tej chwili, póki 15 stycznia nie pospieszyły im z pomocą inne oddziały wojskowe. Następnie natarcie rozwijało się w kierunku Wałku i Werro.

Jednakże bolszewicy zdążyli rozstrzelać w Tartu nieco ludzi, chociaż mniej, niż w Rakwere. Zabito 18 ludzi w ich liczbie estońskiego biskupa prawosławnego Platona.

Zajęcie Narwy, 18 stycznia 1919 roku. Na froncie wiruskim oddziały estońskie bezustannie posuwały się naprzód w kierunku na Narwę. Ponieważ oddziały te były niesłuchanie przemęczone, więc dowódca dywizji przeznaczył dzień 15 stycznia na odpoczynek. Kiedy następnie 16 stycznia natarcie prowadzono dalej, opór nieprzyjaciela jawnie się zwiększył. (Szkic Nr. 3).

W celu zawładnięcia Narwą, piechota, stosownie do opracowanego planu, miała nacierać w kierunku na linię kolejową i szosę. Kawalerja, która, posuwając się przez Mustwe — Tudulin, zajęła 15 stycznia jednym szwadronem Wasknarwę (Syreniec), miała nacierać na miasto od południa, flota zaś miała wysadzić w Hungerburgu desant, który powinien był nacierać na miasto Narwę od północy. Desant liczył 400 Estończyków i 600 Finlandczyków — bataljon finlandzkiego majora Ekstrema, który dołączył w Kunda. W nocy na 18 stycznia w pobliżu lotniska Montplaisir wylądował desant, który rankiem 18 stycznia przez wieś Utria rozpoczął natarcie na Narwę. Kompanje finlandzkiego porucznika Eskola i kpt. Kanerva, które skierowane były na Hungerburg i wieś Rigi, skrzyły odrazu na Narwę, przybyły tam pierwsze, najzupełniej niespodziewanie wtargnęły z północy do miasta i ośladnęły o godzinie 17 i 18 mostami, wywołując wśród obrońców miasta panikę. W nocy na 19 przybyła do miasta reszta oddziałów desantu, podczas gdy oddziały z frontu nadeszły dopiero dnia następnego. (Szkic Nr. 4).

Przez zajęcie Narwy północ Estonji została oczyszczona od rosyjskiej armji czerwonej. Trwało to dni 12, podczas gdy nieprzyjacieli zużył na zdobycie tego obszaru dni 40. Po dokonaniu tego zadania, oddziały ugrupowały się obronnie wzdłuż linii rzeki Narwy z wyjątkiem okolic miasta Narwy, gdzie, w celu obrony miasta, ugrupowały się na wschodnim jego skraju.

Charakter obrony Narwy. W celu uniemożliwienia nieprzyjacielowi ostrzeliwania Narwy, wydano wkrótce rozkaz zajęcia również Jamburga i zniszczenia mostów na rzece Ługa. Jednak oddziały finlandzkie, które, stosownie do umowy, miały pomagać Estonji jedynie do chwili, dopóki nie zostanie opróżniona przez nieprzyjaciela, nie godziły się iść

na Jamburg. Ponieważ zaś większość oddziałów estońskich trzeba było wysłać na front południowo-wschodni, więc Jamburga nie zajęto i obro-
na na froncie wiruskim przekształciła się w wojnę pozycyjną.

Przeciwnatarcie czerwonych na froncie południowym. W celu za-
trzymania ogólnego natarcia oddziałów estońskich na froncie południo-
wym, dowództwo rosyjskiej armii czerwonej zaczęło ściągać tam nowe
siły, mianowicie te oddziały, które zwolniły się 4 stycznia 1919 roku
po zajęciu Rygi przez armję czerwoną. Rozpocząwszy przeciwuderze-
nie, ośwładnął nieprzyjaciel 12 stycznia fermą Tyrwa i 15 stycznia —
fermę Ruhia, na tem jednak zakończyło się jego natarcie. Nieprzyjaciel
próbował również zająć Tartu i 16 stycznia ośwładnął fermą Reola,
którą 18 stycznia odebrano zpowrotem.

Natarcie oddziałów estońskich w kierunku na Wałk i Ruhia. Aby
n'eco poprawić położenie oddziałów broniących Tartu, oddziały: par-
nawski i felliński, rozpoczęły 18 stycznia natarcie w kierunku na Ruhia
i Tyrwa. Fermy te zostały zajęte i natarcie posuwało się dalej, jednak
nieprzyjaciel przeciwnatarciem odebrał je na nowo. A więc na całym
froncie południowo-wschodnim trwała przez czas długi ze zmiennem
szczęściem wojna ruchowa, ograniczająca się do walk o posiadanie po-
szczególnych ferm i wsi.

Zajęcie Wałku, 1 lutego 1919 roku. Aby oczyścić południową
Estonję od armji czerwonej, niezbędne było zwiększenie ilości działają-
cych tam oddziałów. Dokonano tego, wysuwając na front południowy
przybyły do Estonji pułk ochotników finlandzkich „synów północy”,
pod dowództwem płk. Kalma. 28 stycznia pociągi pancerne doszły do
stacji Sangaste. Tego samego dnia wydano rozkaz zajęcia Wałku.
W tym celu uderzenie główne miały zadać pociągi pancerne, partyzan-
ci Kuperjanowa, „synowie północy” i tartuski bataljon obrony krajo-
wej w kierunku linii kolejowej Sangaste — Wałk. Wąskotorowe pocią-
gi pancerne miały prowadzić natarcie na Wałk z Ruhia i odciąć ryską
linję kolejową, podczas gdy część oddziału Sangaste miała pod Wał-
kiem zająć linję kolejową Wałk — Werro. Zamyślano więc wspólne-
mi siłami okrążyć Wałk z 3 stron, faktycznie jednak los Wałku zdecy-
dowała bitwa pod fermą Paju. Partyzanci Kuperjanowa już dnia 30
stycznia zajęli fermę Paju, którą jednak wieczorem utracili. 31 stycznia
po gorącej walce całego oddziału ferma Paju została nanowo zajęta,
poczem czerwoni w nocy na 1 lutego opuścili Wałk, ponieważ wąsko-
torowe pociągi pancerne nie mogły już doń dochodzić. 1 lutego oddziały
estońskie wraz z pomocniczymi oddziałami finlandzkimi zajęły Wałk
bez oporu.

Zajęcie Werro i Pieczer, 1 i 4 lutego. W tym samym czasie,
oddziały estońskie posuwały się również w kierunku Pieczer i Wer-

ro. Już 30 stycznia, wobec słabego oporu nieprzyjaciela, oddziały te zbliżyły się do linii kolejowej pomiędzy Werro i Pieczery, odcinając w ten sposób połączenie między Pskowem i Wałkiem. Miasto Werro zajęto 1 lutego, a Pieczery — 4 lutego. (Szkic Nr. 5).

Od chwili zajęcia Wałku, Werro i Pieczery, Estończycy stali się panami linii kolejowych południowej Estonji, co było ważne wobec możliwości utrzymania komunikacji i rozwijania działań na południe, aby oczyścić od nieprzyjaciela ostatni zakątek Estonji.

Dalsze natarcie po 12 lutego. Po szeregu odniesionych zwycięstw, Estończycy zużyli parę dni na organizację wojska. 8 lutego naczelny wódz rozkazał przenieść na froncie południowym obszar obrony na linię Heinaste — rzeka Säde — stacja Stakeln — stacja Hopa — Pangewitsa — Irboska i zniszczyć mosty pod Pskowem na rzece Wielikaja. W celu wykonania tego zadania, oddziały estońskie rozpoczęły 12 lutego natarcie i odniosły częściowe zwycięstwo. Wówczas, 16 lutego, naczelny wódz zwrócił uwagę na to, że niezbędne jest zająć na froncie południowym Wolmar i Marienburg (Alulin), ażeby dać możność Łotyszom rozpocząć organizację ich sił. W tym czasie jednak rozpoczęło się przeciwnatarcie czerwonej armji rosyjskiej i Estończycy nie zdążyli nawet zacząć natarcia w kierunku na Wolmar.

Zajęcie Marienburga. W kierunku na Marienburg natarcie estońskie trwało nadal i 21 lutego Marienburg został zajęty. W kierunku na Psków Estończycy nie rozpoczęli jeszcze natarcia, gdy nieprzyjacieli przeszedł do przeciwnatarcia.

W połowie lutego 1919 roku Estonja w swych ogólnych granicach została od nieprzyjaciela uwolniona. Na froncie wiruskim dokonało się to stosunkowo szybko, podczas gdy front południowo-wschodni wymagał w tym celu więcej czasu, gdyż nieprzyjacieli mógł tu prędzej ściągnąć na pomoc większe siły, a mianowicie oddziały, które zwolniły się po wzięciu Rygi. Prócz tego front południowo-wschodni był ze wszystkich stron otwarty dla posuwania się nieprzyjaciela; był to front o dużej rozciągłości, który stanowił raczej 2 fronty — południowy i wschodni. Wskutek tego, działania na froncie południowo-wschodnim nie przekształciły się w wojnę pozycyjną, jak to miało miejsce na brzegu rzeki Narwy, a miały nadal charakter wojny manewrowej.

PRZECIWNATARCIE ROSYJSKIEJ ARMJI CZERWONEJ W CELU ZAWŁADNIĘCIA ESTONJĄ NANOWO (OD 16 LUTEGO DO 24 MAJA 1919 ROKU).

Położenie 16 lutego 1919 roku. W połowie lutego 1919 roku Estonja, jak mówiłem powyżej, była naogół od nieprzyjaciela uwolniona.

Na froncie południowym działalność oddziałów estońskich skierowana była w tym kierunku, aby przenieść obronę w granice Łotwy i dać Łotyszom możliwość rozpoczęcia organizacji sił. Na froncie południowo-wschodnim, a mianowicie pod Pskowem, oddziały estońskie próbowały zająć bardziej dogodnie pozycje, aby móc przejść do wojny pozycyjnej. Front wiruski pozostawał na miejscu. Działania miały tam charakter wojny pozycyjnej. (Szkic Nr. 6).

Plan działań. Dowództwo rosyjskiej armii czerwonej nie chciało pogodzić się z utratą Estonii i postanowiło przystąpić do ogólnego natarcia, kierując uderzenie główne ze Pskowa na Pieczery i Werro, ażeby przede wszystkim uchylić niebezpieczeństwo grożące Pskowowi, a równocześnie zlikwidować natarcie estońskie w kierunku na Marienburg.

Działania oddziałów estońskich miały na celu przenieść wojnę na froncie południowym do Łotwy. Jednak, wobec natarcia nieprzyjaciela, oddziały te zmuszone były przejść do obrony, którą przeprowadzały w sposób czynny.

Siły stron w dniu 16 lutego. Na froncie wiruskim nieprzyjacieli liczył 6.500 bagnietów, 600 szabel, 36 dział, 95 karabinów maszynowych i 1 pociąg pancerny. Estończycy mieli naprzeciw nich 4.500 bagnietów, 700 szabel, 35 dział, 60 karabinów maszynowych, 50 ręcznych karabinów maszynowych i 1 pociąg pancerny.

Na froncie pskowskim, od Pangewitsa do jeziora Pskowskiego, nieprzyjacieli miał 4.200 bagnietów, 450 szabel, 18 dział, 63 karabiny maszynowe i 1 pociąg pancerny, zaś siły estońskie wynosiły — 2.450 bagnietów, 138 szabel, 8 dział, 27 karabinów maszynowych i 1 pociąg pancerny.

W kierunku na Marienburg, od linii kolejowej Wałk — Ryga do Pangewitsa, siły nieprzyjacielskie wynosiły 1.100 bagnietów, 450 szabel, 18 karabinów maszynowych i 10 dział. Znajdujące się przeciw nim oddziały estońskie liczyły 2.782 bagnety, 128 szabel, 23 karabiny maszynowe, 21 ręcznych karabinów maszynowych, 14 dział i 3 wąskotorowe pociągi pancerne.

W kierunku na Wolmar, od zatoki Ryskiej do linii kolejowej Wałk — Ryga, nieprzyjacieli posiadał 5.300 bagnietów, 450 szabel, 26 dział, 86 karabinów maszynowych i 1 pociąg pancerny. Estończycy mieli 4.200 bagnietów, 180 szabel, 16 dział, 40 karabinów maszynowych i 1 pociąg pancerny.

Rozwój działań. Na froncie wiruskim. A więc nieprzyjacieli licznie silniejszy był wszędzie oprócz kierunku na Marienburg.

Na froncie wiruskim natarcie rozpoczęło się 27 lutego, zostało jednak wszędzie odparte. Działania na tym froncie miały wybitny cha-

rakter pozycyjny. Bitwy o poszczególne miejscowości były niejednokrotnie bardzo zżarte, nie wnosiły jednak zmian w położenie ogólne aż do tej chwili, dopóki w maju nie rozpoczęła się operacja piotrogrodzka.

Na froncie pskowskim. Na froncie pskowskim natarcie nieprzyjaciela rozpoczęło się 17 lutego. Pod naciskiem dwukrotnej przewagi liczebnej nieprzyjaciela, oddziały estońskie cofały się krok za krokiem. 19 lutego nieprzyjaciel zajął Irboska, co pobudziło go do długich walk w celu owładnięcia miejscowością Waszina Gora. (Szkic Nr. 7). Do dnia 11 marca nieprzyjaciel zaszedł już tak daleko, że półkołem okrążył Pieczery. Tegoż dnia padła Waszina Gora wskutek czego oddziały estońskie cofnęły się do linii Piusa.

W celu odebrania Pieczers zwiększono ilość oddziałów estońskich, a pociągi pancerne otrzymały działa morskie. 29 marca oddziały estońskie rozpoczęły natarcie i zawładnęły miejscowością Pieczery. Od czasu do czasu Estończycy próbowali przebić się jeszcze dalej. Nieprzyjaciel również próbował wyrzucić Estończyków z zajętych stanowisk. Naogół jednak w końcu kwietnia walki w kierunku tym zacięły i linja frontu utrzymywała się bez poważniejszych zmian aż do czasu rozpoczęcia, 24 maja, operacji pskowskiej.

W kierunku Werro — Marienburg. W kierunku na Werro-Marienburg, w chwili, kiedy nieprzyjaciel rozpoczął ogólne natarcie, rozpoczęło się już było natarcie Estończyków i Finlandczyków na Marienburg. Zatrzymać tego natarcia nieprzyjaciel nie był już w stanie. 18 lutego Estończycy doszli do szosy Ryga — Psków, a 21 lutego zajęli Marienburg. Ponieważ jednak musieli zwiększyć swe siły w kierunku na Psków, zmusiło to ich do powolnego, krok za krokiem, cofania się do szosy Ryga — Psków. Kiedy nieprzyjaciel uprzytomnił sobie, że w kierunku na Psków nie będzie w stanie zawładnąć miejscowością Pieczery, postawił swej armji za zadanie owładnięcie miejscowością Werro i zebrał w tym celu 8.650 bagnetów, 213 karabinów maszynowych, 200 szabel, 28 dział polowych i 4 ciężkie. Zawładnięcie Werro miało zmusić oddziały estońskie do porzucenia Pieczers. Pierwsze natarcie nieprzyjaciela, które miało miejsce jeszcze przed skoncentrowaniem wszystkich jego oddziałów, dokonane zostało w początkach marca i było bez trudu odparte. 7 kwietnia nieprzyjaciel rozpoczął natarcie z podwojnemi siłami i 21 kwietnia doszedł do linji Wastse — Nursi — Kazarica. (Szkic Nr. 8). Aby zahamować natarcie nieprzyjaciela, zorganizowano wychodzące ze skrzydeł przeciwnatarcie. Dało to dobre wyniki i zmusiło nieprzyjaciela do cofnięcia się.

Po licznych walkach o oddzielne wsie i fermy, rozpoczął nieprzyjaciół w dniu 5 maja nowe natarcie, wychodzące z szosy Ryga—Psków w kierunku na Werro. Obecnie wśród nacierających znajdował się oddział szturmowy uczniów piotrogrodzkich szkół wojskowych, liczący do 1.000 ludzi. Natarcie to odparto, a przeciwnatarcie estońskie groziło zniszczeniem wzmiankowanemu oddziałowi uczniów. Aby ich uratować, nieprzyjaciół zebrał znaczniejsze siły. Przewaga liczebna nieprzyjaciela zmusiła Estończyków w dniu 8 maja do cofnięcia się. Walki o poszczególne wsie trwały nadal, nie dając większych wyników, aż do 14 maja, to jest do początku operacji marienburskiej.

W kierunku na Wolmar. W dniu 16 lutego nieprzyjaciół rozpoczął przeciwnatarcie również i ze strony Wolmaru. Udało mu się w dniu 16 lutego zawładnąć Heinaste, a 23 lutego — fermą Salatsi. Następnie natężenie natarcia osłabło. Początkowo trwały tu walki, toczone ze zmiennym szczęściem, o poszczególne miejscowości, wreszcie jednak front ustalił się na linii rzeki Säde. W końcu kwietnia udało się nieprzyjacielowi wykorzystać zły duch niektórych kompanii i zawładnąć miejscowością Ruhia. Kiedy jednak w oddziałach przywrócono porządek, to w początku maja odparto nieprzyjaciela na poprzednie jego pozycje. Na pozycjach tych nieprzyjaciół pozostawał do dnia 24 maja, to jest do początku operacji na Rygę.

Bunt w Saaremaa (16 — 22 lutego 1919 roku). Równocześnie z ogólnym natarciem nieprzyjaciela, współdziałając z tem natarciem, a zatem pod wpływem nieprzyjacielskiej agitacji, komuniści Saaremaa wywołali w dniu 16 lutego bunt i wprowadzili w tej miejscowości ustrój bolszewicki. 17 lutego wysłano z Tallina do Saaremaa oddział w sile 132 bagnetów, 110 szabel i 12 ręcznych karabinów maszynowych. Do dnia 22 lutego bunt został stłumiony.

Natarcie rosyjskiej armii czerwonej, mające na celu powtórne zagarnięcie Estonji, skończyło się dla Rosjan bez szczególnie pomyślnych wyników. W ogólnych zarysach Estonja w maju była wolna tak samo, jak i w lutym. Walki te były jednak dla wojska estońskiego dobrą szkołą. Nauczyły je one walczyć o poszczególne miejscowości z żarliwością, dotąd w tej wojnie jeszcze niespotykaną.

Walki te wymagały od wojska wytrwałości, a od naczelnego wodza — słusznej oceny położenia. Ocena ta w tym okresie, tak samo jak w początku wojny, była rozbieżna z oceną społeczeństwa. W początku wojny społeczeństwo uważało je za beznadziejne, a po uwolnieniu Estonji od nieprzyjaciela zaczęło znów oceniać je zbyt lekkomyślnie.

Wskutek żądań społeczeństwa, otworzono szkoły, w tej liczbie i uniwersytet w Tartu. Żądano zwalniania z wojska nie tylko uczniów-szeregowych, lecz i nauczycieli-oficerów. Prasa zamieszczała szkodliwe artykuły, jakoby Estonia niepotrzebnie trzyma pod bronią tak wielką ilość żołnierzy, podczas gdy kraj wolny już jest od nieprzyjaciela. W rzeczywistości siły estońskie były wyraźnie słabsze od sił nieprzyjacielskich, a wojsko odczuwało brak oficerów, broni i oporządzenia. Wódz naczelny musiał zużyć wiele wysiłków, aby wyjaśnić opinii trudności położenia i konieczność posiadania odpowiedniej ilości oficerów.

DZIAŁANIA W CELU PRZENIESIENIA LINJI OBRONY NA TERYTORJUM ROSYJSKIE.

Położenie i plan przeciwdziałania na wiosnę 1919 roku. Oczekiwano, że wiosną 1919 roku bolszewicy rozwiną bardziej energiczną działalność. Estoński wódz naczelny ustalił jako ogólną wytyczną przeciwdziałania, że niezbędne jest przeniesienie wojny z granic Estonii na terytorjum nieprzyjacielskie. Dawało to wiele korzyści, zarówno wojskowych, jak politycznych.

Z punktu widzenia wojskowego ten system działania dawał możliwość ujęcia w swe ręce bezpośredniej inicjatywy i przerzucenia na terytorjum nieprzyjacielskie znacznej części szkód i trudności wynikających z prowadzenia wojny. Prócz tego rolnicy estońscy mogli w tym wypadku obsiać z wiosną swe pola, ponieważ najmniejsze przesunięcie frontu nie stanowiłoby już dla nich niebezpieczeństwa.

Z punktu widzenia politycznego, mogło to dać możliwość narodom sąsiednim zorganizowania ich wojsk do celów walki z bolszewikami. Zarodki tych wojsk były już utworzone przy wojsku estońskim. A mianowicie, pierwszym zarodkiem organizacji łotewskiej miała się stać zorganizowana przez Estonję brygada łotewska; pierwszym zarodkiem rosyjskim — rosyjski korpus północno-zachodni, pierwszym zarodkiem ingerskim — zorganizowany przez Estończyków ochotniczy bataljon ingerski. Ingerzy (mieszkańcy półwyspu narwsko-piotrogrodzkiego z rodziny narodów fińskich) pałali chęcią uwolnienia się z jarzma bolszewików i uzyskania autonomii kulturalnej. W tym celu utworzyli oni komitet narodowy. Przewodniczący tego komitetu zawarł z rządem estońskim umowę, stosownie do której estońskie Naczelne Dowództwo zorganizowało ochotniczy bataljon ingerski, który po wkroczeniu na ziemię ojczystą miał się rozwinąć w pułk.

Zostawszy faktycznymi oswobodzicielami swego kraju, mieli oni nadzieję, że zdołają wymusić na Rosjanach autonomję kulturalną.

Plan działań naczelnego wodza. Rosyjski korpus północno-zachodni, po zorganizowaniu go w obszarze Rapla — Kapa-Kohila, wysłano częściowo na front narwski, a częściowo na pskowski. Kiedy na wiosnę rozważano cel i plan jego działań, generał Laidoner poradził korpusowi wybrać za przedmiot działania Psków. Punktem wyjścia rozważań gen. Laidonera była zasada, że wojsko musi przedewszystkiem szukać podstawy we własnym narodzie i jego środkach materialnych. Psków zaś jest miastem całkowicie rosyjskiem, przeciwbolszewicki nastrój mieszkańców jego okolic wyraźnie się uwydatnił, przytem jest to kraj urodzajny. W obszarze Pskowa możnaby było zorganizować się, ażeby następnie działać w kierunkach Psków — Bołogoje i Psków — Piotrogród i zająć północno-zachodnią Rosję. Kierunek narwsko-piotrogradzki był z tych względów gorszy, gdyż zamieszkiwała ten kraj ludność nierosyjska, Ingerzy, którzy żądali sami autonomii kulturalnej, znajdowało się wiele fabryk, gdzie panował duch bolszewicki, kraj zaś był biedny i wiele z niego wydobyć nie było można. Dowództwo korpusu północno-zachodniego nie przyjęło propozycji gen. Laidonera. Opierając swe nadzieje wyłącznie na pomocy ze strony Sprzymierzonych, wybrało ono za przedmiot działania Piotrogród w kierunku przez Narwę — Jamburg, na co wreszcie gen. Laidoner wyraził swą zgodę i zebrał wszystkich Rosjan na froncie narwskim.

Plan ogólny operacji. Działania rozwijać się miały w sposób następujący: podczas gdy korpus północno-zachodni miał przerwać się przez front nieprzyjacielski na południe od Narwy i wyjść na linię kolejową, oddziały estońskie miały zdobyć pozycje nieprzyjacielskie pomiędzy linią kolejową Narwa — Piotrogród a morzem. Następnie zadaniem oddziałów estońskich miało być, przy pomocy działań zarówno na froncie pskowskim, jak na pobrzeżu zatoki Fińskiej, związać siły nieprzyjacielskie, ażeby ułatwić w ten sposób korpusowi północno-zachodniemu wykonanie jego zamierzeń. Plan ten rozpoczęto urzeczywistniać 12 maja 1919 roku. (Szkic Nr. 9).

Operacja ingerska. Gen. Laidoner nie ograniczył się jednak na pobrzeżu wyłącznie do wiązania nieprzyjaciela, a zdecydował się nacierać z pomocą floty wzdłuż wybrzeża, aby oswobodzić Ingerję i dać Ingerom możność zorganizowania się przeciw bolszewikom. (Szkic Nr. 10). Wobec tego oddziały estońskie prowadziły dalej natarcie i obległy twierdzę Krasnaja Gorka. Powodzenie to, jak również działania pułku ingerskiego w swojej ojczyźnie, wytworzyły taki nastrój, że załoga twierdzy Krasnaja Gorka zbuntowała się, ostrzelała z dział Kronsztadt, poddała twierdzę i przeszła na stronę pułku ingerskiego. W ciągu całej tej operacji działała w zatoce Fińskiej flota angielska

pod dowództwem admirała Covana, broniąc estońskiego lewego skrzydła, przede wszystkim od napadów ze strony floty kronsztackiej.

Operacja pskowska. Stosownie do obietnicy danej dowództwu korpusu północno-zachodniego, oddziały estońskiej 2-ej dywizji piechoty rozpoczęły działanie na Psków, aby związać nieprzyjaciela. Zadanie to rozwiązano, stosując kolejne krótkie uderzenia. Jednak po 20 maja dowódca korpusu północno-zachodniego zakomunikował, że dowództwo armii czerwonej przerzuca z południa, ze Pskowa, oddziały dla obrony kierunku pietrogrodzkiego. Ażeby przeszkodzić nieprzyjacielowi w zmniejszeniu oddziałów pod Pskowem, wódz naczelny rozkazał nacierać na froncie pskowskim i wziąć Psków. Miejscowe dowództwo opracowało stosowny plan. Nieprzyjaciel miał być okrążony od południa, ażeby odciąć mu linię odwrotu na Ostrow i przyprzeć do brzegów jeziora Pskowskiego.

24 maja 1919 roku (szkic Nr. 11) nieprzyjaciel liczył w swej grupie pskowskiej 6.000 bagnetów, 150 karabinów maszynowych, 470 szabel, 20 dział polowych i 2 ciężkie, 4 pociągi pancerne. Siły estońskie w grupie pieczerskiej wynosiły 3.100 bagnetów, 73 ciężkie i 54 ręczne karabiny maszynowe, 102 szable, 12 dział polowych i 2 ciężkie oraz pociągi pancerne. Ogółem siły estońskie były mniej więcej 2 razy mniejsze, niż nieprzyjacielskie.

Działania rozpoczęły się w nocy na 24 maja. Partyzanci Kuperjanowa przerwali front i wczesnym rankiem zawładnęli miejscowością Irboska. Podały się prawie w pełnym składzie: pierwszy komunistyczny pułk estoński i kompanja inżynieryjna, razem około 1.000 ludzi. 25-go wieczorem oddziały estońskie stanęły już pod Pskowem na brzegu rzeki Wielikaja, a w nocy na 26 maja nieprzyjaciel uciekł ze Pskowa, pozostawiając miasto w rękach Estończyków.

Działania te (szkic Nr. 12) oddały w ręce Estończyków Psków. 31 maja Estończycy wydali to miasto korpusowi północno-zachodniemu, a mianowicie oddziałowi Bułhak-Bałachowicza, podkreślając w ten sposób, że pomagają Rosjanom oswabadzać ich miasta, lecz równocześnie także, że Estonia nie myśli o zatrzymaniu tych miast pod swą władzą. Zajęcie Pskowa ubezpieczyło skrzydło nacierającego na Piotrogród rosyjskiego korpusu północno-zachodniego, a nieprzyjaciel utracił ważny węzeł kolejowy.

Położenie na froncie wschodnim w połowie czerwca. Położenie na froncie wschodnim ukształtowało się w połowie czerwca bardzo pomyślnie. Korpus północno-zachodni znajdował się niedaleko Piotrogradu, a na skrzydłach czerwona armja opuściła Psków i miejscowość

Krasnaja Gorka. Wydawało się, że korpus północno-zachodni mógłby obecnie, mając za podstawę dla swych tyłów Estonję, urosnąć na zagarniętem terytorjum w siły do tego stopnia, aby przy pomocy miejscowej ludności utworzyć nowy rząd niekomunistyczny. Ale w tym właśnie czasie pomiędzy korpusem północno-zachodnim a dowództwem estońskim wytworzyły się takie stosunki, że dalsze współdziałanie z tym korpusem mogło się stać dla Estonji niebezpieczne.

Korpus północno-zachodni staje się samodzielny. Rosyjski korpus północno-zachodni, stosownie do umowy, działał pod rozkazami estońskiego wodza naczelnego i mógł, również stosownie do umowy, zostać samodzielnym, jeśli będzie w stanie ugruntować się na terytorjum rosyjskiem. W stosunkach politycznych korpusu można było odrazu od początku zauważyć dwa kierunki. Jeden z nich, z Buhłak-Bałachowiczem na czele, był kierunkiem demokratycznym i uznawał niepodległość Estonji; przeważał on głównie w oddziałach działających w obszarze Pskowa. Drugi odłam stanowili zwolennicy rosyjsko-niemieckiego kierunku monarchistycznego. Kierunek ten nie uznawał ani ustroju demokratycznego, ani niepodległości Estonji. Celem jego było owładnięcie Piotrogradem, aby wprowadzić tam swój ustrój. Dopóki korpus działał na terytorjum Estonji i na czele korpusu stał Polak, płk. Dzierzżyński, odłam ten był stosunkowo skromny w uzewnętrznianiu swych poglądów. Jednak w początkach maja, przed rozpoczęciem operacji piotrogrodzkiej, gen. Laidoner, kierując się żądaniami starszych oficerów korpusu północnego oraz samego płk. Dzierzżyńskiego, mianował dowódcą korpusu generała-majora Rodzianko. Generał Rodzianko był to dzielny oficer linjowy, ale żaden polityk. Osobiście był przyjacielem Estończyków, politycznie jednak ulegał wpływom swych „czarnosecinnych” współpracowników i dał możność zarówno w swym korpusie jak na oswobodzonym terytorjum prowadzenia czarnosecinnej propagandy przeciwko Estonji.

Skoro tylko generał ten wraz ze swemi oddziałami znalazł się na terytorjum rosyjskiem, to, nie wyrzekając się otwarcie zależności od estońskiego Naczelnego Dowództwa, rozpoczął jednak ignorować rozkazy gen. Laidonera. Tak, na przykład, nie uznawał on prawa naczelnego wodza do mianowania dowódców w korpusie północno-zachodnim i zarządzania terytorjum rosyjskiem, wyraził niezadowolenie, że Estończycy nie oczekiwali u bram Pskowa, dopóki Rosjanie nie nadejdą z północy, rozpędził zorganizowany przez Estonję ochotniczy pułk Ingerów, jak gdyby zazdroszcząc, że forteca Krasnaja Gorka poddała się Ingerom i w gniewie za to, że Ingerzy zażądali dla sie-

bie autonomji kulturalnej. Wobec tych stosunków, panujących w dowództwie korpusu północno-zachodniego, gen. Laidoner nie mógł brać odpowiedzialności ani za działania, ani za los tego korpusu i zrzekł się dowództwa nad nim. Wojskowe dowództwo korpusu pozostało faktycznie w rękach gen. Rodzianko, a głównodowodzącym sił rosyjskich, przeważnie dla prowadzenia polityki, został gen. Judenicz, który przyjechał z Finlandji. Rosjanie już od roku prowadzili propagandę, mającą na celu mianowanie gen. Judenicza, którego szczególnie popierali Francuzi.

Odwrót korpusu północno-zachodniego. Niewłaściwe wojskowe i administracyjne zarządzenia dowództwa korpusu północno-zachodniego, które zwalczał dotąd gen. Laidoner, od chwili wyjścia korpusu z pod jego władzy znalazły szerokie zastosowanie i dały odpowiednie wyniki. Chociaż korpus odrazu rozwinął się w armję, już 20 czerwca Rosjanie opuścili twierdzę Krasnaja Gorka i rozpoczęli się odwrót armji północno-zachodniej. Odwrót ten, po ukończeniu operacji ryskiej, zatrzymało wojsko estońskie, przyczem najbardziej ważną część frontu, a mianowicie od morza do okolicy na południe od Jamburga, zajmowały wyłącznie oddziały estońskie.

Estoński wódz naczelny częściowo tylko osiągnął przy pomocy tych działań to, czego się spodziewał. A mianowicie — wojnę przeniesiono na terytorjum Rosji. Dzięki temu, naród estoński mógł bez przeszkód zająć się wiosennymi pracami rolniczymi. Estończycy nie byli jednak w stanie wystawić na terytorjum rosyjskiem przeciwko bolszewikom znaczniejszych sił. Stało to się dlatego, że dowództwo rosyjskiego korpusu północno-zachodniego zmusiło przez swe postępowanie estońskie Naczelne Dowództwo do zrzeczenia się dowództwa nad nim i pozostawienia korpusu własnemu jego losowi.

Mimo to operacja pietrogradzka pozwoliła naczelnemu wodzowi Estonji na przerzucenie swych sił na front południowy, aby przeprowadzić z powodzeniem działania, mające na celu wyzwolenie północnej Łotwy.

DZIAŁANIA MAJĄCE NA CELU WYZWOLENIE PÓŁNOCNEJ ŁOTWY.

Położenie Łotwy na początku działań. Łotysze, południowi sąsiedzi Estonji, ogłosili 18 listopada 1918 roku niepodległość Republiki Łotewskiej. Zanim jednak zdążyli przystąpić do organizacji obro-

ny swego państwa, znalazła się Łotwa w rękach rosyjskich oddziałów bolszewickich. Okolice Libawy i Windawy, których rosyjscy bolszewicy nie zajęli, znajdowały się w rękach ostatnich już niemieckich oddziałów okupacyjnych. Rząd Łotwy na czele z Ulmanisem uciekł przed komunistami z Rygi do Libawy. Jednak działalność jego była ograniczona, ponieważ dowództwo niemieckich oddziałów okupacyjnych wtrącało się we wszystko.

Ciężkie położenie Łotwy postanowili wyzyskać miejscowi Niemcy bałtyccy w tym celu, ażeby odwojować zpowrotem dla Niemiec początkowo Łotwę, a następnie wszystkie kraje nadbałtyckie, spodziewając się, że wskutek tego otrzymają zpowrotem własne posiadłości. Zorganizowali oni 2 bataljony bałtyckiej landwery (obrony krajowej) pod dowództwem mjr. Fletchera oraz najemne oddziały wojskowe z ochotników niemieckich, pochodzących z Rzeszy — żelazną dywizję w sile 9 bataljonów — obiecawszy im otrzymanie w krajach nadbałtyckich nadziałów ziemi. Wskutek prośby Niemców nadbałtyckich, dowódcą żelaznej dywizji oraz naczelnym wodzem wszystkich sił znajdujących się w Kurlandji, mianowali Niemcy hr. v. der Goltza, który wstąpił się w roku 1918, walcząc przeciwko bolszewikom w Finlandji. 1 lutego 1919 roku v. der Goltz przybył do Libawy. 16 kwietnia 1919 roku w Libawie żołnierze landwery pozbawili władzy rząd Ulmanisa i zorganizowali przyjazny dla Niemiec rząd łotewski pod kierunkiem znanego, łotewskiego pisarza i pedagoga Needra.

Członkowie rządu Ulmanisa uciekli na znajdujący się w porcie okręt „Saratow”, pozostający pod ochroną Sprzymierzonych.

Naczelnny wódz Estonji ocenił położenie w sposób następujący. Południowa granica Estonji pozostanie dotąd bezbronna, dopóki rosyjska armja czerwona znajdować się będzie na Łotwie, oraz i w tym wypadku, jeżeli Łotwa dostanie się pod panowanie niemieckie. Wobec tego, gen. Laidoner uznał w zasadzie, że wojsko estońskie nie może zatrzymać się ani na wschodniej, ani na południowej granicy Estonji, i że koniecznością jest wyzwolenie Łotwy północnej w tym celu, aby dać możność narodowemu rządowi łotewskiemu Ulmanisa okrzepnąć i zorganizować wojsko łotewskie w celu obrony od bolszewików i Niemców.

Wychodząc z tego założenia, zamyślano zająć Wolmar i Marienburg już w dniu 16 lutego. Ten punkt widzenia wzięto również pod uwagę, dzieląc działającą na froncie południowym estońską 2-gą dywizję piechoty na 2 części, a mianowicie na dywizję 2-gą i 3-cią. Dowództwo nad pierwszą z nich objął płk. Puskar, a nad drugą — gen. Pydder. Zrobiono to, ponieważ przewidywano konieczność utworzenia oddzielnego frontu południowego.

Wychodząc z tego samego również założenia, rozpoczęto tworzyć brygadę łotewską pod dowództwem płk. Semitana.

Faktycznie Łotwa północna oswobodzona została dwiema operacjami, a mianowicie operacją marienbursko-jakobsztacką i operacją ryską.

Ta ostatnia operacja, wskutek swego specjalnego charakteru politycznego, nosi również nazwę wojny z landwerą.

OPERACJA MARIENBURSKO-JAKOBSZTACKA.

(OD 26 MAJA DO 5 CZERWCA 1919 ROKU).

W tym czasie, kiedy część estońskiej 2-ej dywizji piechoty rozpoczęła działania na Psków, druga jej część rozpoczęła operację marienbursko-jakobsztacką.

Siły stron. 24-go maja nieprzyjaciel w swych marienburskich oddziałach — od Mustiegi do Pangewitsa — posiadał 8.650 bagnietów, 213 karabinów maszynowych, 28 dział polowych i 4 ciężkie oraz wąskotorowy pociąg pancerny.

Estonja wystawiła przeciw tym siłom 3.408 bagnietów, 70 ciężkich i 62 ręcznych karabinów maszynowych, 593 szable, 18 polowych i 2 ciężkie działa oraz 3 wąskotorowe pociągi pancerne. A więc Estończycy byli znacznie słabsi od nieprzyjaciela, z wyjątkiem kawalerji.

Plan działań. Dowódca dywizji, licząc się z tem, że front był całkowicie otwarty i że w kawalerji Estończycy mieli przewagę, zamierzał prowadzić natarcie na szerokim froncie. Kawalerja, posuwając się szybko naprzód, miała zawładnąć Marienburgiem.

Zajęcie Marienburga, 29 maja. Wykonywając rozkaz naczelnego wodza, oddziały 2-ej dywizji piechoty rozpoczęły 26 maja natarcie w kierunku na Marienburg, pędząc nieprzyjaciela przed siebie. 29 maja oddziały estońskie z 1-ym pułkiem kawalerji na czele zajęły Marienburg.

Zajęcie Alt-Schwaneburga, 31 maja. Po zajęciu Marienburga można było zauważyć, że nieprzyjaciel cofa się, nie stawiając silniejszego oporu. Potwierdził to i wyjaśnił znaleziony rozkaz nieprzyjacielski, który wyznaczał, jako punkt zborny dla cofających się z Łotwy oddziałów, miasto Rzeżycę. Położenie to wymagało zatem pośpiesznego pościgu nieprzyjaciela, przede wszystkim przez kawalerję, aby odciąć węzły kolejowe w Alt-Schwaneburgu i Kreutzburgu. Przystąpiono do wykonania tego zadania. 30 maja wydzielono z sił działających w obszarze Marienburga oddział alt-schwaneburski. Jedna część tego oddziału przecięła pod stacją Sita w nocy na 31 maja tor kolejowy Alt-Schwaneburg — Pytałowo, a następnie skręciła na Alt-Schwa-

neburg, który zajęła 31 maja. Wkrótce przybyła tam i druga część oddziału.

Zajęcie Jakobsztadu, 5 czerwca 1919 roku. Stosownie do rozkazu naczelnego wodza, przystąpiły oddziały estońskie w dniu 1 czerwca do działań mających na celu zajęcie Kreutzburga i Jakobsztadu. Siły Estończyków wynosiły 1.405 bagnietów, 956 szabel, 45 ciężkich i 20 ręcznych karabinów maszynowych oraz 14 dział polowych. W tej liczbie znajdował się również łotewski 1-y pułk piechoty. Natarcie rozwijało się w kierunku linii kolejowej Alt-Schwaneburg — Stockmanshof do stacji Modon, a stamtąd przez folwark Laudon w kierunku na Jakobsztadt, pozostawiając na wschodzie zasłonę na brzegu rzeki Ewsti. 2 czerwca zajęto folwark Lubań, 3 czerwca (szkic Nr. 13) kawalerja zawiadnęła miejscowością Seswegen, a 5 czerwca rano zajęto Kreutzburg, wieczorem zaś Jakobsztadt.

Obrona na wschodzie. Po zajęciu Jakobsztadu Estończycy wstrzymali chwilowo dalsze działania w celu zorganizowania obrony na wschodzie. Wzdłuż frontu — od Jakobsztadu do folwarku Lettin — w miejscach dogodnych do przeprawy przez rzeki Ewsti i Pydel — urządzono sztuczne przeszkody. Na północy linia frontu biegła przez folwark Lettin — rzekę Pydel — Scharlottenburg — Laura. 5 czerwca łotewski 1-y pułk piechoty otrzymał rozkaz przejęcia odcinka Jakobsztadt — Laudon w tym celu, aby można było oddziały estońskie, w szczególności kawalerję, przesunąć bardziej na północ.

Świetnie udana operacja marienbursko-jakobsztacka i powodzenie w kierunku ryskim uwalniły Łotwę północną od bolszewików, zadając im poważne uderzenie. Powodzenie działań należy przypisać przede wszystkim szybkości kawalerji. Niestety, operacja ta nie uwalniła jeszcze Łotwy północnej, ponieważ od Rygi w kierunku na północ szedł już nowy nieprzyjaciel — bałtycka landwera — przeciw której trzeba było organizować operację ryską.

OPERACJA RYSKA.

Teren. Operację ryską, czyli wojnę z landwerą, prowadzono w obecnej Łotwie północnej, przeważnie w obszarze linii kolejowej Wolmar — Ryga oraz pomiędzy tą linią a brzegiem morza. Miejscowość jest tu pagórkowata, posiada wiele dobrych pól ostrzału, ułatwia okrążanie nieprzyjaciela. W obszarze tym w kierunku południowo-za-

chodnim przepływa rzeka Koiwa, przecinając drogi biegnące w kierunku Wolmar—Ryga; brak mostów może sprawiać tu trudności przy przesuwaniu oddziałów, a równocześnie, rozdzielając oddziały, posuwające się z Wolmaru i Lemsalu na Rygę, rzeka utrudnia łączność. Przed Rygą znajdują się jeziora, które, łącznie z dolnym korytem Koiwy i kanałami, tworzą cały system wodny i przecinając drogi, prowadzące do Rygi z północy i wschodu, stwarzając przez to wielkie trudności.

Siły nieprzyjacielskie. Siły landwery tworzyli ochotnicy-Niemcy bałtyccy (4 bataljony — około 2.000 ludzi) oraz dywizja żelazna, utworzona z ochotników z 8-ej armji niemieckiej (9 bataljonów, 5 szwadronów, 9 baterji). Razem nieprzyjaciel, nie licząc oddziałów łotewskich Balloda i zachowujących się biernie rosyjskich oddziałów księcia Liewena, posiadał 6.500 bagnatów, 117 ciężkich i 78 lekkich karabinów maszynowych, 500 szabel, 52 działa. Wyszakowanie i doświadczenie wojenne stały w żelaznej dywizji na wysokim poziomie, a wśród landwery na stopniu niskim. Duch odwrotnie, w pierwszym, najemnym wojsku był zły, w drugim zaś — dobry.

Siły estońskie. W kierunku Wolmar — Ryga działała początkowo estońska 3-a dywizja piechoty, posiadająca 4.445 bagnatów, 29 ciężkich i 58 lekkich karabinów maszynowych, 144 szable, 10 dział. Po ściągnięciu znajdujących się w pobliżu oddziałów (pomiędzy innymi również 2-go pułku łotewskiego — 500 bagnatów), siły estońskie wynosiły: 5.157 bagnatów, 52 ciężkich i 67 lekkich karabinów maszynowych, 144 szable i 18 dział. Wyszakowanie teoretyczne wojska estońskiego było słabe, zato doświadczenie wojenne dość wielkie. Duch oddziałów podczas wojny przeciw landwerze był znakomity. Po raz pierwszy w czasie wojny o wyzwolenie można było obserwować takie podniesienie się ducha, jakie napotykały jedynie w wypadkach nadzwyczajnych poruszających głęboko wszystkie warstwy narodu.

Naogół nieprzyjaciel liczebnie, technicznie, jak również i w sensie wyszkolenia był silniejszy, podczas gdy duchowo Estończycy mieli przewagę, ponieważ duch oddziałów estońskich podniósł się do nieobserwowanego przedtem poziomu, dzięki przepełniającej duszę Estończyków chęci odpłacenia niemieckim baronom za ich stosunek do ludności, który Estończycy zność musieli w ciągu długich 700 lat niewoli. Nastroj ludności w stosunku do osób pochodzenia niemieckiego był taki, że w każdej chwili można było oczekiwać pogromu Niemców. Skończyło się jednak na paru odosobnionych starciach.

Początek operacji. W tym czasie, kiedy oddziały 2-ej dywizji piechoty nacierały w kierunku Marienburg — Jakobsztadt, ażeby wy-

zwoić Łotwę północną od bolszewików, oddziały 3-ej dywizji piechoty nacierały w kierunku na Wałk — Ryga i zajęły początkowo Heinaste i Tikmatsi. Ponieważ oddziały działające w kierunku Jakobsztadtu zagrażały bolszewikom, znajdującym się w Łotwie północnej, odcięciem drogi na wschód, więc bolszewicy w kierunku na Rygę oporu nie stawiali i pośpiesznie wycofali się. 26 maja 1919 roku nieprzyjacieli porzucił Wolmar, a 31 maja Estończycy zajęli miejscowość Wönnu.

Rząd Needra rozpuszczał wieści, jakoby Estończycy chcieli zająć Łotwę dla siebie. Ażeby położyć kres tego rodzaju pogłoskom, w straży przedniej postępował znajdujący się na Łotwie przy oddziałach estońskich łotewski 2-i pułk piechoty, który miał ludności wyjaśnić sens działalności wojska estońskiego na Łotwie.

Oddziały landwery po łatwym ośwadczeniu Rygą, ponieważ wskutek operacji jakobsztackiej bolszewicy w obawie odcięcia im drogi na wschód szybko się stamtąd wycofali, nie skręciły na wschód w pościgu za bolszewikami, lecz zaczęły posuwać się na północ, wykazując tem jawnie zamiar zawładnięcia Łotwą. 2 czerwca straż przednie landwery doszły do miejscowości Ramocki, wypierając stamtąd estońskie oddziały ubezpieczające, wystawione przez łotewski 2-i pułk piechoty, i rozpoczęły posuwać się na Wönnu. Jednak pułk łotewski dalej ich nie puścił.

Podobny sposób działania landwery wykreślał plan działania dla naczelnego wodza Estonji. Biorąc pod uwagę, że Łotwa północna nie może być oddana landwerze, ponieważ rząd Ulmanisa nie miałby wtedy podstawy organizacyjnej, że działania przeciw bolszewikom na tym froncie dobiegały do końca i że niezbędną koniecznością było zapewnić działającą tam oddziałom posiadanie linii komunikacyjnej — szerokotorowej linii kolejowej Wönnu — Ramocki — Alt-Schwaneburg — Kreutzbürg, naczelną wódz Estonji zwrócił się do landwery z żądaniem odejścia na południe od linii kolejowej Alt-Schwaneburg, ponieważ linia kolejowa Wałk — Marienburg, jako wąskotorowa, nie pozwalała na wspomaganie oddziału jakobsztackiego przy pomocy pociągów pancernych. Landwera odpowiedziała na to żądaniem, aby wojsko estońskie opuściło Łotwę północną. Kiedy estoński pociąg pancerny pojechał 5 czerwca stwierdzić, czy landwera opuściła Ramocki, otwarto na pociąg ogień i oddziały landwery rozpoczęły natarcie na Wönnu, które 6 czerwca zajęły (szkic Nr. 14). Prowadzone 8 i 9 czerwca przeciwuderzenia oddziałów estońskich wprawdzie Wönnu nie zwróciły, jednak nieprzyjaciela zatrzymały.

Na propozycję Sprzymierzonych toczyły się 9 czerwca w Wönnu układy o zawarcie pokoju, które nie dały wyników poza zawarciem w dniu 10 czerwca zawieszenia broni.

Pod wpływem amerykańskiego pułkownika Greena, który siedział całkowicie po linii polityki hr. v. der Goltza, Sprzymierzeni podtrzymali żądanie landwery opuszczenia przez wojsko estońskie Łotwy północnej. Dopiero, kiedy gen. Laidoner kategorycznie się temu sprzeciwił, podtrzymał jego sprzeciw angielski generał Gough. Dalsze układy nie dały żadnych wyników i 18 czerwca landwera rozpoczęła na nowo kroki wojenne.

Zawieszenie broni. Zawieszenie broni, trwające od 10 do 19 czerwca, wykorzystały obie strony do koncentracji swych sił.

Na pomoc landwerze nadciągnęła żelazna dywizja, która zajęła odcinek frontu w kierunku na Lemsalu.

Oddziały estońskie zwęziły front, koncentrując się bliżej jedne do drugich. Uzupełniono je załogami pociągów pancernych 1-ej i 2-ej dywizyj.

Plan obu stron. Landwera zamierzała zadać decydujący cios oddziałom estońskim pod Wönnu, stosując dalekie okrążenie prawego skrzydła estońskiego. W tym celu oddziały żelaznej dywizji miały bronić skrzydła pod Lemsalu, inne zaś oddziały tejże dywizji, po pobiciu Estończyków na linii Roopa — nacierać wraz z landwerą, ogarniając prawe skrzydło estońskie.

Przed oddziałami estońskimi stało zadanie odparcia przedewszystkiem natarcia nieprzyjacielskiego, aby w czasie właściwym móc przejść do przeciwnatarcia.

Bitwa pod Lemsalu i Roopa, 20 czerwca. 19 czerwca trwała na całym froncie ożywiona działalność rozpoznawcza.

20 czerwca żelazna dywizja zmusiła oddziały broniące Lemsalu oraz niektóre oddziały walczące pod Roopa do odwrotu. Przeprowadzone tegoż dnia jeszcze przeciwuderzenie zmusiło nieprzyjaciela do ucieczki z Lemsalu. Oddziały estońskiego 9-go pułku piechoty, ścigające nieprzyjaciela w kierunku na Hinzenberg, zagroziły skrzydłu landwery i drodze jej odwrotu. Mimo to Roopa pozostała w rękach nieprzyjaciela.

Bitwa pod Wönnu—Rannenburgiem, 21 — 22 czerwca. 21 czerwca landwera rozpoczęła natarcie pod Wönnu (szkic Nr. 15). Natarcie zostało wszędzie odparte z wyjątkiem 2-go pułku łotewskiego, którego prawe skrzydło o godzinie 6 pod parciem nieprzyjaciela rozproszyło się, wskutek czego jeńska i malmeska kolumny landwery (2 bataljony) przerwały się przez front i posuwały się w kierunku północno-

wschodnim. W celu zniszczenia tych oddziałów nieprzyjacielskich, wysłano o godzinie 11 min. 30 partyzantów Kuperjanowa, którym dano taki kierunek, aby odcięli od tyłu wzmiankowane oddziały nieprzyjacielskie.

Otrzymało w tym czasie rozkaz naczelnego wodza, nakazujący ogólne przeciwnatarcie. Zaczęło je 22 czerwca. Po gorącej walce, trwającej przez cały dzień 22 czerwca, o godzinie 14 oddziały nieprzyjacielskie, które przerwały się przez front, zostały zniszczone, a pod wieczór nieprzyjaciel na środkowym odcinku frontu i na lewym skrzydle zmuszony był do bezładnego odwrotu. Prawe skrzydło estońskie w kierunku na Hinzenberg zagrażało tyłom nieprzyjacielskim. Wskutek tego landwera w nocy na 23 czerwca cofnęła swe oddziały. 23 czerwca rano oddziały estońskie rozpoczęły pościg i o godzinie 7 min. 30 zagarnęły Wönnu, skąd, w ciągłej walce z wrogiem, prowadziły dalej natarcie. Pod wieczór 24 czerwca zajęto Ramocki i Segewold, 26 czerwca wpadła w ręce Estończyków ufortyfikowana linja Hinzenbergu, 27 — Rodenpois. Wieczorem 27 czerwca nieprzyjaciel zajął pozycję na linji jezior leżących przed Rygą. W nocy na 28 czerwca oddziały estońskie rozpoczęły dalsze działania (szkic Nr. 16).

W celu wyparcia nieprzyjaciela z jego pozycji, rozpoczęto 30 czerwca nowe natarcie. W dniu tym Estończycy odnieśli zwycięstwo w miejscowości leżącej między rzeką Koiwa i jeziorem Mało-Białym (Wäike — Walge). 1, 2 i 3 czerwca flota estońska ostrzeliwała twierdzę Dünamünde i zniszczyła baterje nadbrzeżne. Prawe skrzydło estońskie również posunęło się naprzód i zajęło pozycje nieprzyjacielskie od morza do szosy Psków — Ryga. Przystąpiono do przygotowań w celu zajęcia Rygi. Jednak 3 czerwca o godzinie 12 w południe zawarto zawieszenie broni, wobec czego wojsko estońskie Rygi nie zajęło.

Pokój. Ponieważ landwera została już duchowo zwyciężona i, jak widać, nie była w stanie stawiać oporu wojsku estońskiemu, więc hr. v. der Goltz zwrócił się do komisji amerykańskiej z prośbą wszczęcia układów o zawarcie zawieszenia broni.

Biorąc pod uwagę wytworzone położenie oraz chęć Sprzymierzonych zakończenia tej wojny, gen. Laidoner przyjął propozycję zawarcia zawieszenia broni. Stosownie do umowy, landwera i oddziały niemieckie miały dnia 5 lipca o godzinie 18 opuścić Rygę i opróżnić Łotwę, a oddziały estońskie pozostały na swych stanowiskach. Rygę zajęły łotewskie oddziały wojskowe, będące do tej chwili pod rozkazami estońskiego naczelnego wodza. Po zajęciu Rygi oddziały łotewskie z pod zależności tej wychodziły.

Oddźwięki operacji ryskiej: awantura Bermondta. Landwera została przyjęta do wojska łotewskiego. Żołnierze żelaznej dywizji ścigali do Kurlandji, gdzie Bermondtt organizował swoje oddziały z powracających z Niemiec rosyjskich jeńców wojennych, wedle słów jego — do walki z bolszewikami wspólnie z północno-zachodnią armją Judenicza, w rzeczywistości zaś — w celu prowadzenia dalej działalności v. der Goltza. Pod pozorem, że celem współdziałania z armją Judenicza musi ciągnąć na bolszewików przez Rygę, ruszył na Rygę i doszedł do południowego brzegu Wäina. Rząd łotewski i dowództwo łotewskich sił zbrojnych opuściły Rygę. Dwa estońskie pociągi pancerne pośpieszyły tam 9 października na pomoc, zorganizowały w Rydze obronę mostów Wäina i zatrzymały posuwanie się Bermondta. Pociągi te pozostawały w Rydze do 23 października. Pod ich osłoną Łotysze zorganizowali obronę, a następnie przeszli sami do natarcia i wypędzili Bermondta z Kurlandji.

Działania, mające na celu wyzwolenie Łotwy północnej — operacja marienbursko-jakobsztacka a w szczególności wojna z landwerą — zakończyły się powodzeniem, przynosząc te wyniki, których oczekiwano estońskie Naczelne Dowództwo.

Łotwa północna została wyzwolona, landwera pobita, narodowy rząd łotewski Ulmanisa z portu libawskiego przejechał do Rygi, objął kierownictwo nad utworzonymi w Estonji łotewskimi oddziałami narodowymi, wziął w swe ręce władzę nad krajem i począł myśleć o obronie granic Łotwy.

Wskutek tego obroniona była również i południowa granica Estonji. Estończycy mogli zatem oddziały swe przesunąć znów na front wschodni, gdzie położenie zaczynało się pogarszać.

ODMOWA WSPÓLDZIAŁANIA Z ROSYJSKĄ ARMJĄ PÓŁNOCNO-ZACHODNIĄ.

OPUSZCZENIE PSKOWA.

(Szkic Nr. 17).

Położenie w Pskowie 23 sierpnia. Po przekazaniu Pskowa w dniu 31 maja oddziałom rosyjskim Bułhak-Bałachowicza, wojsko estońskie pomagało im w działaniach, mających na celu przeniesienie linii obrony jak najdalej od Pskowa. Potem jednak część oddziałów estońskich wysłano przeciwko landwerze, sami zaś Rosjanie nie byli w stanie bronić Pskowa i dali nieprzyjacielowi możliwość zbliżenia się na odleg-

łość 4 — 7 wiorst od miasta. Wówczas, w początkach lipca, po wojnie z landwerą, oddziały estońskie pospieszyły na pomoc i odpędziły bolszewików na 25 wiorst od miasta w kierunku na Ostrow. W kierunku tym w miesiącu sierpniu miały miejsce poważne walki, które jednak ważniejszych zmian nie wniosły.

W końcu sierpnia zamierzano zadać nieprzyjacielowi pod Pskowem cios poważniejszy, jednak wskutek postępowania dowództwa rosyjskiej armji północno-zachodniej zaszły tu wydarzenia, które plan ten unicestwiły.

Zniesienie sztabu pskowskiego. Jak wspomniałem już wyżej, dowództwo armji północno-zachodniej prowadziło w stosunku do Estonji politykę zdradliwą, podczas gdy Bułhak-Bałachowicz, dowódca oddziału pskowskiego, odwrotnie — trzymał się polityki demokratycznej, przyjaznej dla Estonji. Stosunki między dowództwem armji a Bułhak-Bałachowiczem uległy zaostrzeniu. Dowództwo armji stawiało Bułhak-Bałachowiczowi wszelkie możliwe przeszkody, nie posyłało mu ani zaopatrzenia, ani żywności. Kiedy zaś nie dało to żadnych wyników, zdecydowano się znieść sztab Bałachowicza. Wysłano w tym celu oddział karny pod dowództwem płk. Permykina. Oddział ten przyjechał linją kolejową z Narwy przez Gdow w nocy 23 sierpnia do Pskowa i rozpędził sztab. Szefa sztabu, płk. Stojakina, rozstrzelano. Bałachowicza aresztowano również, uwolnili go jednak oddani mu żołnierze, poczem Bałachowicz zjawił się w sztabie estońskiej 2-ej dywizji piechoty, poszukując tam obrony.

Utrata Pskowa. Uznając podobne postępowanie w przyzwoitem wojsku za niedopuszczalne oraz uważając, że pośrednio postęпки te skierowane były przeciwko Estonji, naczelny wódz estoński zmuszony był wydać oddziałom estońskim, w których zapanowało wrzenie, skierowane przeciwko Rosjanom, rozkaz przekazania pozycji pod Pskowem w ręce rosyjskie i wycofania się na zachodni brzeg rzeki Wielikoj. Pozostawieni sami sobie Rosjanie nie byli w stanie obronić frontu i wkrótce pozycje ich przeszły w ręce bolszewików.

Wydarzenia te wywołały wśród społeczeństwa i wojska estońskiego taki nastrój, że pomaganie w dalszym ciągu Judeniczowi okazało się niemożliwe.

PIERWSZE UKŁADY POKOJOWE.

Propozycja Rosji sowieckiej. Po upadku Pskowa rząd estoński otrzymał od Komisarjatu Spraw Zagranicznych Rosji sowieckiej de-

peszę radjową z propozycją rozpoczęcia układów pokojowych, biorąc za punkt wyjścia uznanie Estonji przez Rosję za państwo niepodległe.

Odpowiedź Estonji. Zważywszy całość położenia, rząd estoński musiał stwierdzić, że Estonia uwolniona już była od nieprzyjaciela, że przy pomocy Estonji uwolniona była również i Łotwa i że jeśli nie stało się to w stosunku do rosyjskich gubernij północno-zachodnich, to tylko dlatego, że dowództwo rosyjskiej armji północno-zachodniej prowadziło swe sprawy nietylko źle w sensie wojskowym, lecz ustosunkowało się wrogo do Estonji w sensie politycznym. Ponieważ zaś nadziei na polepszenie tych stosunków nie było, więc prędzej czy później armja północno-zachodnia musiała być zniesiona. Wskutek tego, rząd estoński odpowiedział, że propozycję Rosji sowieckiej, przyjmuje.

17 września rozpoczęto w Pskowie układy pokojowe.

Układy. Układy pokojowe miały charakter informacyjny i zakończyły się propozycją Estonji, aby rząd Rosji sowieckiej zwrócił się i do innych, prowadzących z nią wojnę, państw z propozycją zawarcia pokoju, ażeby następnie rozpocząć wspólne układy. Przyczyną takiego postawienia sprawy było to, że Estonia nie chciała przez zawarcie pokoju odrębnego dać Rosji sowieckiej możliwości pobicia sąsiadów, jak również i to także, że nieznanym był jeszcze punkt widzenia Sprzymierzonych na sprawę zawarcia pokoju oraz, że nie można było przewidzieć, kiedy możliwe będzie zniesienie rosyjskiej armji północno-zachodniej. Estończycy widzieli jasno, że armja północno-zachodnia zadania swego wykonać nie będzie w stanie, jednak Sprzymierzonym, w szczególności Francuzi, mieli nadzieję na jej powodzenie. Dopóki zaś bezradność tej armji nie była jasno widoczna również i dla Sprzymierzonych, trudno było Estonji sprzeciwiać się ich żądaniom.

A więc, ignorując na każdym kroku interesy Estonji, rosyjska armja północno-zachodnia wykopała przepaść pomiędzy Estonją a sobą. Wobec tego Estończycy, broniąc własnych spraw, poszli swoją drogą, porzuciwszy armję Judenicza na los szczęścia.

DZIAŁANIA ESTOŃSKIE W ZWIĄZKU Z OSTATNIA OPERACJĄ PIOTROGRODZKĄ ROSYJSKIEJ ARMJI PÓŁNOCNO-ZACHODNIEJ.

Położenie w końcu września 1919 roku. Ponieważ rząd Republiki Estońskiej wyraził zgodę na rozpoczęcie układów pokojowych

z rządem Rosji sowieckiej, a więc dla dowództwa estońskiego nie miało celu przedsięwzięcia przeciwko rosyjskiej armii czerwonej działań w stylu większym, niż tego wymagała konieczność obrony granicy estońskiej i konieczność zajęcia odpowiednio dogodnych pozycji. Jeżeli w tym okresie czasu pewne działania miały nieco inny charakter to wyjaśnia się to taktyką Estończyków w stosunku do rosyjskiej armii północno-zachodniej.

Stosunki z armią północno-zachodnią. Kiedy wroga w stosunku do Estonji polityka dowództwa rosyjskiej armii północno-zachodniej stała się już dla wszystkich widoczna, Judenicz, na żądanie Anglików, uznał niepodległość Estonji. To samo uczynił i świeżo utworzony rząd północno-zachodni. Ogólnie jednak znaną tajemnicą było to, że Judenicz ze zdaniem tego rządu się nie liczy i że przy pierwszej sposobności, najpóźniej po zajęciu Piotrogradu, rządu tego nie uzna i stworzy nowy rząd, nieskrępowany zobowiązaniem uznania niepodległości Estonji. Jeszcze przed operacją na Piotrogród wyjaśniły się stosunki, łączące Bermondta z Judeniczem. Wydało się, że Bermond t wraz ze swymi siłami podporządkował się Judeniczowi. Kiedy Bermond t nacierał na Rygę, Judenicz rzekomo się go wyrzekł, jednak opinia społeczna Estonji bała się, że Judenicz w stosunku do Estonji zdolny jest do podobnego wyskoku, jaki miał miejsce ze strony Bermondta w stosunku do Łotwy.

Mimo to jednak Estończycy nie mogli się wrogo ustosunkować do Judenicza, ponieważ:

1) Sprzymierzeni, a w szczególności Francuzi, wierzyli w jego siły,

2) ponieważ, mimo wszystko, utrzymywał on na sobie część sił bolszewickich,

3) ponieważ stanowił dla rosyjskiej czerwonej armii straszaka wobec groźby, zawieszanej nad Piotrogradem, tą „kolebką rewolucji”.

Podobne stosunki pomiędzy Estonją, Sprzymierzonymi i rosyjską armią północno-zachodnią wymagały bardzo zręcznej taktyki. Uznano za celowe znosić czasowo armję północno-zachodnią i pomagać jej tyle, ile wymagać będą estońskie interesy wojskowe, do chwili, dopóki armja ta albo sama nie ulegnie rozkładowi, albo dopóki Estonja nie zawrze pokoju z rządem Rosji sowieckiej.

Ostatnia operacja piotrogrodzka armji północno - zachodniej. Chcąc przeszkodzić układom pokojowym, rosyjska armja północno-zachodnia postanowiła nacierać na Piotrogród w kierunku na Jamburg w celu zajęcia Piotrogradu a równocześnie znalezienia się pomiędzy

Republiką Estońską a bolszewikami rosyjskimi, ażeby ci ostatni nie mogli prowadzić układów pokojowych. Idąc na rękę dowództwu armji północno-zachodniej, estoński wódz naczelny obiecał związać nieprzyjaciela na skrzydłach.

Armja północno-zachodnia rozpoczęła 28 września 1919 roku nacierać w kierunku Psków — Ługa, a 9 października — w kierunku Piotrogradu (szkic Nr. 18). Natarcie posuwało się naprzód, przynosząc powodzenia: 21 października oddziały armji północno-zachodniej znajdowały się w Pawłowsku i w Carskiem Siole. Tam jednak nastąpił przełom, armja zaczęła odwrót i 14 listopada znalazła się na zachód od Jamburga.

W związku z ostatnią operacją na Piotrogród rosyjskiej armji północno-zachodniej i w tymże samym czasie przeprowadzili Estończycy dwa działania, a mianowicie na Psków — Pytałowo i na miejscowość Krasnaja Gorka.

OPERACJE: PSKOWSKA I PYTAŁOWSKA.

(Szkic Nr. 19).

Operacja pskowska. Estoński wódz naczelny obiecał dowództwu rosyjskiej armji północno-zachodniej związać nieprzyjaciela podczas działań na Piotrogród. Ponieważ osiągnięcie tego celu przez bierne zajmowanie pozycji nie było możliwe, zdecydował więc zadawać nieprzyjacielowi w kierunku na Psków i Pytałowo nieznaczne uderzenia.

Oddziały estońskie przed Pskowem zajmowały linię Tulcewo — Juszkowo — Wymorski — Pietrowo — Szachintso — Iwierino — Chołochalnia — Widawiczi. Nieprzyjaciel posiadał tu około 5—6 tysięcy bagnetów, 18 dział polowych i 6 ciężkich oraz 1 pociąg pancerny. Siły estońskie — 2-a dywizja piechoty i pociągi pancerne — wynosiły razem 6.687 bagnetów, 64 ciężkie i 85 ręcznych karabinów maszynowych, 29 dział polowych i 16 ciężkich.

7 października naczelny wódz rozkazuje nacierać w kierunku na Psków i wyrzucić nieprzyjaciela za rzekę Wielikaja, po dokonaniu tego — nie dać się wciągnąć w poważniejsze walki, a cofać się na poprzednie pozycje.

Wykonanie rozpoczęło się 11 października. Nieprzyjaciel stawiał zacięty opór, jednak do dnia 18 października został wszędzie zmuszony do wycofania się za rzekę Wielikaja. Działania te wspomagały oddziały 3-iej dywizji piechoty, które 2 bataljony nacierały 16 paździer-

nika na Katlesze i Diatnowo, oraz flotylla jeziora Czudskiego, która ostrzeliwała brzegi jeziora Pskowskiego i 13 października wysadziła desant w ujściu rzeki Wielikaja. W nocy na 20 października oddziały estońskie zaczynają wycofywać się na swe poprzednie pozycje, które 24 października zajmują.

Cel działań został osiągnięty — uwagę przeciwnika skierowano na Psków, skąd nieprzyjaciół nie decyduje się zabierać oddziałów.

Operacja pytałowska. W kierunku na Pytałowo Estończycy zajmowali linię Lipno—Małup—Lestin—Ostrowiec. Siły estońskie wynosiły: 2.870 bałnetów, 375 szabel, 39 ciężkich i 31 ręcznych karabinów maszynowych oraz 12 dział

Do dnia 27 października rozpoznanie wyjaśniło, że nieprzyjaciół na froncie Aksienowa Gora — sióło Ragucze, leżące w odległości 6 kilometrów na północny wschód od jeziora Tylsza, posiada trzypułkową brygadę.

Ażeby przeszkodzić nieprzyjacielowi w przerzucaniu oddziałów, zadać mu możliwie największe szkody oraz zdobyć dla siebie lepsze pozycje, zdecydowano przeprowadzić krótkie uderzenie, zająć przede wszystkim pytałowski węzeł kolejowy, a następnie posuwać się dalej. 29 października rozpoczęło się natarcie, rozwijające się z powodzeniem. 30 października zajęto folwark Marienhausen. Piechota posuwała się coraz dalej, podczas gdy pociągi pancerne nie mogły przebrnąć przez zniszczone mosty.

W czasie, gdy oddziały 3-ej dywizji piechoty prowadziły natarcie, 2-ga dywizja pozostała bierną, chociaż 31 października wódz naczelny zwrócił jej uwagę na konieczność okazania pomocy 3-ej dywizji. Kiedy to nie pomogło, wódz naczelny 3 listopada rozkazał kategorycznie dowódcy 2-ej dywizji piechoty posunąć się znowu do rzeki Wielikoj. Było to już jednak za późno. Front 3-ej dywizji był słaby i rozciągnięty, a nieprzyjaciół został zasilony przez całą dywizję. 4 listopada nieprzyjaciół przerywa front i zajmuje na tyłach Estończyków folwark Marienhausen. Oddziałom estońskim nie pozostawało nic więcej nad odwrót na poprzednie pozycje, tem bardziej, że działania rozpoczęte 5 listopada przez 2-ą dywizję piechoty i rozwijające się stopniowo, doprowadziły do takiego położenia, że nieprzyjaciół miał przewagę liczebną, i zostały zakończone 7 listopada odwrotem na pozycje wyjściowe. Od tej chwili na froncie Psków — Pytałowo panuje zacisze, przerywane jedynie przez działania rozpoznawcze.

Operacja pytałowska osiągnęła spełnienie tylko części zamierzeń: nieprzyjaciół nie tylko nie mógł zwolnić z tego odcinka swoich oddzia-

łów, lecz musiał ściągnąć nowe. Nie udało się jednak, wskutek braku niezbędnej współpracy pomiędzy dywizjami, zająć bardziej wygodnych pozycji.

Ogólnie biorąc, operacje: pskowska i pytałowska, stanowiły dla rosyjskiej armii północno-zachodniej wydatną pomoc, ułatwiwszy jej działania w chwili i miejscu krytycznym — pod bramami Piotrogradu.

OPERACJA NA MIEJSCOWOŚĆ KRASNAJA GORKA.

Powody operacji. Naczelný wódz estoński obiecał dowództwu armii północno-zachodniej na początku działań na Piotrogród wspomagać ją jedynie przez pomoc w zajęciu pozycji nieprzyjacielskich na odcinku Jamburg — zatoka Fińska, ułatwiając przez to rozpoczęcie działań tej armii. W rzeczywistości jednak trzeba było, podobnie jak w czasie operacji ingerskiej, posuwać się wzdłuż wybrzeża morskiego w tym celu, aby

1) ubezpieczyć lewe skrzydło armii północno-zachodniej od strony miejscowości Krasnaja Gorka,

2) w razie, jeśli warunki na to pozwolą — dać znów Ingerom możliwość zażądania autonomii kulturalnej,

3) w razie zajęcia przez Judenicza Piotrogradu — mieć możliwość obsadzenia twierdzy Krasnaja Gorka.

Konieczność tego rodzaju postępowania uwarunkowana była przez to, że po zajęciu Piotrogradu można było ze strony Judenicza oczekiwać w stosunku do Estonii wszelkich niespodzianek. Ponieważ zaś po zajęciu Piotrogradu ani twierdza Krasnaja Gorka, ani flota kronsztacka nie mogły być pomocne Rosjanom w walce z bolszewikami w kierunku moskiewskim, mogły natomiast zaważyć w walce przeciw Estonii lub dostać się znowu w ręce bolszewików, zatem naczelný wódz Estonii uważał za niezbędne, w razie zajęcia przez Judenicza Piotrogradu, dostać w swoje ręce twierdzę Krasnaja Gorka i przy pomocy 12 calowych dział tej twierdzy oraz floty estońskiej i angielskiej zagarnąć flotę kronsztacką, a następnie działać w zależności od położenia i interesów Estonii.

Oprócz wodza naczelnego zamierzenia te były znane jedynie najbardziej bliskim mu ludziom, między innymi dowódcy morskich sił Estonii, wice-admirałowi Pitka, który miał być dowódcą tych działań, oraz dowódcy floty angielskiej, admirałowi Covan, który obiecał, że flota jego pomoże w wykonaniu przedstawionych zamierzeń.

Plan działań. Plan działań polegał na tem, aby w odpowiedniej chwili, kiedy uwaga bolszewików oraz Judenicza skierowana będzie na Piotrogród, wysadzić w zatoce Kaporje desant i przez działanie desantu na lądzie, a floty od strony morza niespodziewanie ować i ować twierdzę Krasnaja Gorka. Wszystko zatem zależało od działań szybkich i nieoczekiwanych.

Siły desantu. Siły desantu wynosiły 2.000 bagnatów, 31 ciężkich i 20 ręcznych karabinów maszynowych, 1 szwadron oraz 10 dział.

Wykonanie. Rano dnia 13 października desant został już wysadzony. Tegoż dnia zajęto miejscowość Kiernowo, a floty: estońska i angielska, zniszczyły 6-calową baterję Kaliszczę pomimo silnego ostrzeliwania przez nieprzyjaciela z 12-calowych dział z m. Krasnaja Gorka i Sieraja Łosad.

Część desantu przypłynęła do zatoki Kaporje, wylądowała w porcie Kaliszczę i zaczęła brzegiem morza posuwać się naprzód aż do jeziora Karawałdaj, gdzie zatrzymała się przed pozycjami nieprzyjacielskimi. Inne oddziały desantu posuwały się w kierunku bardziej południowo-wschodnim. Nieprzyjaciel stawiał wszędzie silny opór. Widząc, że miejscowości Krasnaja Gorka nie uda się zdobyć od strony południowej oraz że nie uda się jej odciąć od strony Oranienbaumu, zdecydowano zdobyć ją od wschodu. Zadanie to powierzono pułkowi ingerskiemu, który działał z powodzeniem na prawem skrzydle i zajął miejscowość Petrowskaja. W tym czasie jednak nieprzyjaciel przełamał lewe skrzydło armji północno-zachodniej. Ta ostatnia, cofając się, nie zawiadomiła o tem Ingerów, wskutek czego prawe skrzydło pułku ingerskiego zostało okrążone i 26 października, mając wielkie straty, pułk został zmuszony do odwrotu. Wysłany na pomoc 4-ty pułk piechoty z przydzieloną doń baterją (1.440 bagnatów, 25 ciężkich i 18 ręcznych karabinów maszynowych, 29 szabel, 9 dział) odebrał poprzednie pozycje Ingerów i posunął się dalej, doszedłszy najdalej dnia 2 listopada (szkic Nr. 20).

W tym czasie rosyjska armja północno-zachodnia w odwrocie od Piotrogradu cofnęła się już bardzo daleko, wobec czego i oddziały estońskie zaczęły odwrót na poprzednie pozycje, a mianowicie na linję Kopskowskoje — Głębokoje — jezioro Babinskoje, dokąd doszły 9 listopada.

Wyniki. Działaniami temi Estończycy osiągnęli tylko część zamierzeń, a mianowicie ubezpieczyli skutecznie lewe skrzydło rosyjskiej armji północno-zachodniej. Podczas działań bolszewicka flota kronsztacka, zamierzając napaść na floty: estońską i angielską, trafiła na pola minowe i straciła 3 torpedowce typu „Nowik”.

Twierdzy Krasnaja Gorka nie udało się jednak zająć. Główną tego przyczyną było to, że dowódca działań otrzymał polecenie zajęcia twierdzy jedynie w tym wypadku, jeżeli rosyjska armja północno-zachodnia istotnie zajmie Piotrogród. To się jednak nie stało. Z drugiej znów strony, powodzenie operacji było oparte na działaniach szybkich i niespodziewanych, czego nie można było osiągnąć, ponieważ po operacji ingerskiej bolszewicy mocno się w tym obszarze ufortyfikowali, a twierdzę Krasnaja Gorka obsadzili oddanym sobie bataljonem.

OBRONA NARWY.

Położenie 16 listopada 1919 roku. Ponieważ rosyjska armja północno-zachodnia zaczęła od Piotrogradu szybki odwrót i można było już przewidzieć jej rozkład, więc naczelny wódz estoński zaczyna wydawać zarządzenia mające na celu obronę frontu wiruskiego wyłącznie przez siły estońskie.

Koncentracja sił. Uważając działania na twierdzę Krasnaja Gorka za zakończone, wódz naczelny oddaje 4 listopada wszystkie oddziały działające w Ingerji oraz na froncie wiruskim a także siły morskie w zatoce Łużskiej pod rozkazy dowódcy 1-ej dywizji piechoty, nakładając nań w ten sposób odpowiedzialność za obronę frontu wiruskiego. Dowódca dywizji rozdzielił zadania pomiędzy swe oddziały.

Ponieważ położenie stawało się poważnem, naczelny wódz 13 listopada wydaje następujące zarządzenia:

- 1) zwiększa siły frontu Narwy o 1 pociąg pancerny i 1 baterję, przenosząc je z frontu południowo-wschodniego;
- 2) przesuwa z frontu południowo-wschodniego do obszaru Narwy swój odwód — 5 bataljonów;
- 3) zbiera na froncie południowo-wschodnim nowy odwód — 5 bataljonów;
- 4) rozkazuje 3-ej dywizji piechoty utworzyć odwód dywizji — 3 bataljony — przekazując na Łotwie część pozycij Łotyszom.

Zarządzenia te, w szczególności koncentracja odwodów, miały dać możność celowego użycia oddziałów.

Rosyjska armja północno-zachodnia. Opuściwszy Jamburg, rosyjska armja północno-zachodnia doszła 14 listopada do zachodniego brzegu rzeki Ługa. Chciała ona najwidoczniej wycofać się na zachód od rzeki Narwy, to jest na tyły oddziałów estońskich, zajmujących pozycje na wschód od tej rzeki. Jednak rząd estoński pozwolił przechodzić na zachodni brzeg Narwy wyłącznie ludziom bez broni. Wsku-

tek tego większość armji Judenicza broń złożyła, a jedynie mniejszość Rosjan pozostała pod bronią i zajęła pozycję na wschodnim brzegu rzeki Narwy obok oddziałów estońskich.

Linja obrony. 16 listopada oddziały estońskie zajmowały pozycje w sposób następujący: 1-y pułk piechoty stał na zachodnim brzegu rzeki Narwy od jeziora Czudskiego do miasta Narwy. Przed nim, na wschodnim brzegu rzeki, od miejscowości Dłuk-Perewołoskoje (10 kilometrów na północ od ujścia Narwy) przez Gostica do toru kolejowego Narwa — Jamburg stały oddziały rosyjskiej armji północno-zachodniej. Od toru kolejowego, przeważnie wzdłuż wschodniego brzegu rzeki Ługa, do morza znajdowały się oddziały estońskie i pułk inżynierski (szkic Nr. 21).

Siły stron w dniu 16 listopada. Nieprzyjaciół znajdował się wszędzie na całej rozciągłości frontu. 16 listopada nieprzyjaciół zebrał naprzeciw frontu wiruskiego całą 7-ą armję wraz z przydzielonymi oddziałami i oddziały 15-ej armji. W pierwszej linii miał ogółem około 24.000 bagnietów, 450 ciężkich i ręcznych karabinów maszynowych, 20 dział, 2 pociągi pancerne. O siłach odwodu wiadomości niema. Siły estońskie wynosiły ogółem w cyfrach okrągłych 11.000 bagnietów, 126 ciężkich i 127 ręcznych karabinów maszynowych, 20 dział polowych i 14 ciężkich. Rosyjska armja północno-zachodnia miała jeszcze na froncie w początku działań około 6.000 bagnietów.

Nieprzyjaciół zatem był przeto liczebnie przeszło 2 razy silniejszy.

Cel działań. Ponieważ miały się zacząć układy pokojowe, zatem oby stronom zależało na tem, aby zdobyć dla siebie lepsze w sensie wojskowem położenie, w celu stworzenia bardziej dla siebie wygodnych warunków podczas układów. W tym celu rosyjska armja czerwona musiała przedewszystkiem zdobyć Narwę, a dla Estończyków, odwrotnie — koniecznością było utrzymanie Narwy w swych rękach. Wobec tego wszystkie działania sprowadzały się do obrony Narwy.

Plan działań. Dowództwo frontu postawiło rosyjskiej 7-ej armji za zadanie natarcie na linii rzeki Narwy w celu rozbicia oddziałów estońskich. Estoński plan działań polegał na obronie szeregu pozycji. leżących w kilka linii, jedna za drugą. Tworzyły je mianowicie:

- 1 linja — rzeka Batrak — Jurkino — Żabino — rzeka Ługa,
- 2 linja — Sała — Dubrowka — wieś Annienskaja,
- 3 linja — Kułgu — miasto Narwa — Popowka.

Pierwsza linja ufortyfikowanych pozycji nie posiadała, na drugiej i trzeciej były słabe okopy.

Liczebna przewaga nieprzyjaciela oraz zrozumiały duch oddziałów podczas trwania układów pokojowych, sprzyjający obronie, a nie-sprzyjający natarciu, nie wymagały planu bardziej aktywnego. Trzeba było natomiast posiadać liczne odwody, aby parować przełamanie frontu lub inne wypadkowe powodzenia nieprzyjaciela.

Rozwój działań. Działania w obronie Narwy można podzielić na 3 okresy, a mianowicie: pierwszy — od 16 listopada do 7 grudnia, drugi — od 7 do 22 grudnia i trzeci — od 28 do 30 grudnia.

PIERWSZY OKRES.

(Od 16 listopada do 7 grudnia).

16 — 23 listopada. 16 listopada nieprzyjaciel rozpoczyna na całym froncie natarcie. W ciągu dwóch dni nie był on w stanie osiągnąć żadnego powodzenia. Jednak już 18 listopada zmusza nieprzyjaciel do odwrotu część rosyjskiej armji północno-zachodniej, a 19 listopada — również i Ingerów. Wskutek tego oraz wskutek silnego ognia nieprzyjacielskiego, 22 listopada część oddziałów estońskich rozpoczyna odwrot na drugą linię obrony — Sała — Dubrowka — Annienskaja, którą zajmuje.

23 listopada w rosyjskiej armji północno-zachodniej pozostało na froncie zaledwie około 3.000 ludzi. Reszta uciekła na zachodni brzeg Narwy. Trzeba było zatem, prowadząc walkę na froncie, tracić równocześnie część sił na rozbrajanie Rosjan, którzy przedostali się z bronią w rękę do Estonji.

Naczelny wódz, w celu zwiększenia liczebności sił na froncie wiruskim, przesunął 2 bataljony z 2-ej dywizji piechoty do odwodu do Rakwere. Lecz nieprzyjaciel zwiększył swe siły o 3 pułki oddziałami obrony wybrzeża. Równocześnie zorganizował oddział szturmowy w sile 9-ciu bataljonów, jednego pułku kawalerji i odpowiedniej ilości artylerji. Oddział ten mógł zadać uderzenie lub stanowić odwód w razie przełamania frontu.

23 — 27 listopada. 23 — 27 listopada nieprzyjaciel prowadził nadal na całym froncie natarcie, lecz miał powodzenie jedynie na lewym skrzydle Estończyków, gdzie oddziały estońskie zatrzymały się na linii Sarküla — Korostelli — Fieodorowka. Naczelny wódz zażądał pomocy z frontu południowo-wschodniego w sile jednego bataljonu, który przeznaczył do odwodu.

27 — 30 listopada. Widząc, że uderzenia skierowane wprost na Narwę nie dają wyników, dowódca rosyjskiego frontu czerwonego rozkazuje 27 listopada prowadzić natarcie dalej, zadając ciosy na skrzy-

dłach. 28 listopada rozpoczyna się natarcie na rzekę Piat. Również pod miejscowością Nizow i Ust'-Czernowo nieprzyjaciół osiąga nieznaczne powodzenie. 29 i 30 listopada trwają tu prowadzone ze zmiennym szczęściem walki, które jednak położenia nie zmieniają.

30 listopada — 7 grudnia. Ponieważ nikt nie odniósł zwycięstwa, więc po 30 listopada walki na froncie zacinają. Obie strony zaczynają się przegrupowywać.

Wyniki. A więc, w czasie pierwszego okresu działań nieprzyjaciół zmusił Estończyków do odwrotu na drugą linię obrony.

DRUGI OKRES.

(OD 7 DO 22 GRUDNIA).

Położenie. 2 grudnia rozpoczęły się w Tartu układy pokojowe. Przewodniczącym komisji rosyjskiej był Krasin, członkiem — Joffe. Kiedy Krasina odwołano, przewodniczącym został Joffe, członkiem — Gukowski. Przewodniczącym komisji estońskiej był J. Poska, członkami — A. Piip, dr. Püümann, J. Seljamaa i gen.-mjr. Soots.

Delegacja rosyjska zaproponowała, aby granice Estonii stanowiła linja: fabryka Kunda, stacja Sonda, Rannapungerja, jezioro Czudskie, była granica powiatu werroskiego. Na taką linię graniczną Estończycy nie mogli się zgodzić, trzeba więc było przypuszczać, że nieprzyjaciół propozycje swe myśli poprzeć działaniami wojennymi.

Siły. Już 3 grudnia zwiększył nieprzyjaciół liczebność swych oddziałów nad górnym biegiem rzeki Narwy na niekorzyść oddziałów, działających w kierunku Gdowa. Liczba sił jego dosięgała cyfry 36.000 bagników, 1 pociągu pancernego, 600 karabinów maszynowych, 25 dział polowych i 14 ciężkich oraz 10 samochodów pancernych. Oddziały estońskie żadnych nowych uzupełnień nie otrzymały.

Działania w dniu 7 grudnia. W nocy na 7 grudnia, po silnym przygotowaniu artyleryjskim, nieprzyjaciół natarł na Kriuszu, został jednak zatrzymany. W tym samym czasie trzy pułki piechoty rozpoczęły natarcie na południe od miejscowości Sasseki poprzez rzekę Narwę i posuwały się w kierunku Mustiegi, zostały jednak również zatrzymane. Naczelną wodzą, w celu zlikwidowania przerwy frontu, wysłał ze swego odwodu 6-y pułk piechoty. Pułk zadanie swe spełnił. Odparto również natarcie na miejscowości Bolszaja i Ust'-Żerdianka.

8 i 9 grudnia. 8 i 9 grudnia nieprzyjaciół nacierał na całym froncie, napierając najbardziej pod Korostelli oraz na linii Sała — Dubrowka. 8 grudnia udaje się przejść pod miejscowością Uzdna przez rzekę

Narwę, zostaje jednak wyrzucony zpowrotem. 9 grudnia nieprzyjaciel zajmuje Kriuszu, wsie Pustoj Koniec i Dołgaja Niwa, wychodząc w tej miejscowości nad brzeg rzeki Narwy. Wówczas naczelný wódz zarządza przerzucenie możliwie największej ilości oddziałów z frontu południowo-wschodniego na front wiruski i stawia w gotowości bojowej pociągi pancerne i okręty wojenne.

10 — 20 grudnia. W nocy na 10 grudnia nieprzyjaciel rozpoczął natarcie na miejscowość Ust'-Żerdianka, a w ciągu dnia rozszerzył to natarcie na całość frontu, mając na celu przebić się od jeziora Czudskiego do Narwy. Natarcie trwało aż do 20 grudnia. Szczególnie gorące walki miały miejsce 14 grudnia na linii Dubrowka—Annienskaja, gdzie podnieconych kokainą czerwonych żołnierzy zmuszano do natarcia, otwierając na nich ztyłu ogień karabinów maszynowych. Dopiero 15 grudnia zajmuje nieprzyjaciel wsie Bolszaja i Ust'-Żerdianka, a wieczorem 16 grudnia posuwa się poprzez rzekę Narwę do obszaru Wiaski. 17 grudnia pod Samokrassa Estończycy rozpoczynają przeciwnatarcie na te siły nieprzyjacielskie, które przepравиły się za rzekę Narwę. Przeciwnatarcie wyrzuciło nieprzyjaciela zpowrotem za rzekę. 18 grudnia nieprzyjaciel znowu przechodzi rzekę pod Kriuszu i tu jednak zostaje odparty. 20 grudnia powtarza nieprzyjaciel natarcie na całej linii frontu, nie daje to jednak żadnych wyników, poczem działania bojowe stopniowo na całym froncie zamierają. Zaczysze to trwa do 28 grudnia.

Wyniki. Drugi więc okres obrony Narwy charakteryzują próby nieprzyjaciela zadania głównego uderzenia na skrzydłach i sforsowania rzeki Narwy w jej górnym biegu, ażeby stamtąd dostać się na tyły miasta Narwy, przecinając połączenia z niem. Próby te jednak nie miały powodzenia.

TRZECI OKRES.

(OD 28 DO 30 GRUDNIA).

Położenie. (Szkic Nr. 22). W tym czasie układy pokojowe rozwijały się pomyślnie. W wilję (24 grudnia) tekst układu pokojowego był już gotów. Oczekiwano na chwilę położenia pod nim podpisów, gdy niespodziewanie delegacja rosyjska wystąpiła z żądaniem, aby Estonia zrzekła się prawa trzymania sił zbrojnych i fortyfikowania 10-cio wiorstowego obszaru wzdłuż zachodniego brzegu rzeki Narwy. Dano Estończykom do zrozumienia, że jeśli dobrowolnie nie ustąpią, to zmusi ich do tego armja bolszewicka. Stało się jasne, że nieprzyjaciel będzie nadal prowadzić działania pod Narwą w celu narzucenia Estończykom niepomysłnych warunków pokoju.

Przygotowania. Naczelný wódz przesyła 25 grudnia oddziałom ostrzeżenie i komunikat, wyjaśniający położenie. 27 grudnia gen. Laidoner udaje się do Narwy, gdzie osobiście wydaje zarządzenia co do utworzenia dowództwa frontu oraz określa skład dywizyj i ich zadania. Te ustne zarządzenia zostają pisemnie potwierdzone w dniu 28 grudnia. Dowódcą frontu zostaje mianowany gen. Tenisson. Obronę frontu od Wasknarwy do Hybesaara wyłącznie, jak również obronę frontu jeziora Czudskiego od Wasknarwy do Lohusuu powierzono 3-ej dywizji piechoty, od Hybesaara do morza — 1-ej dywizji piechoty. Pod rozkazami dowódcy 1-ej dywizji piechoty znajdowało się również 1.500 — 2.000 Rosjan z armji północno - zachodniej, którzy pozostawali jeszcze na froncie. Pociągi pancerne oddane zostały do rozporządzenia dowódcy frontu

Siły w dniu 28 grudnia. Rosyjska armja czerwona przygotowywała się również. Przegrupowania jej miały być ukończone do dnia 24 grudnia. Nieprzyjaciel zwiększył swe siły tak, że ilość ich dosięgała cyfry 40.000 bagnetów, 750 ciężkich karabinów maszynowych, 143 dział oprócz pociągów pancernych i samochodów pancernych. Siły estońskie wynosiły 12.700 bagnetów, 350 szabel 193 ciężkich i 177 ręcznych karabinów maszynowych, 23 dział połowych i 23 ciężkich. Z rosyjskiej armji północno-zachodniej pozostało na froncie 1.500 bagnetów i 20 dział.

Plan działań. Stosownie do rozkazu dowódcy frontu nieprzyjacielskiego, 15-a armja miała uderzeniem oddziału szturmowego wziąć narwski Iwangoorod, a 7-a armja, nacierając na całym froncie, miała zając oddziałem szturmowym część Narwy.

Wykonanie. Jednak przegrupowanie oddziałów nieprzyjacielskich zakończyło się nie 24, a 27 grudnia, wskutek czego można było zacząć działania dopiero 28 grudnia. W dniu tym nieprzyjaciel nacierał na całym froncie, został jednak wszędzie odparty, z wyjątkiem obszaru między Plüssą i rzeką Narwą, skąd wyparto oddziały armji północno-zachodniej. 29 i 30 grudnia nieprzyjaciel powtarza natarcie. Szczególnie zażarte walki toczą się 30 grudnia pod miejscowością Sała i Marienhof. Uduje się tam nieprzyjacielowi dostać do okopów estońskich, jednak przeciwuderzenie wyrzuca go stamtąd i niszczy zupełnie. W ten sam sposób kończą się natarcia na most na Plüssie, przyczem sam most zostaje wysadzony, oraz natarcia pod wyspą Kluczna ja i miejscowościami: Wiaski, Ust'-Żerdianka i Kriuszu.

Raport dowódcy sowieckiej 7 armji do dowódcy frontu. 30 grudnia wieczorem natarcia kończą się. W tym czasie dowódca 7-ej armji czerwonej wysyła do dowódcy frontu raport o położeniu. Podkreślając braki dział i pocisków oraz komunikując, że „z pułków pozostały

nędzne resztki", nie widzi on możliwości prowadzenia nadal natarcia. Prócz tego wyraża obawę, że w razie przejścia do obrony nie będzie mógł wziąć odpowiedzialności nawet za należyte przeprowadzenie ubezpieczenia.

Wynikiem tego raportu było podpisanie 31 grudnia w Tartu zawieszenia broni zgodnie z warunkami estońskimi.

Wyniki. 3-ci okres działań w obronie Narwy można scharakteryzować jako ostatni wysiłek nieprzyjaciela i rozpaczliwą próbę przerwania za wszelką cenę frontu i zajęcia Narwy. Wynikiem tej próby było jednak to jedynie, że nieprzyjaciel rozbił się o pozycje estońskie, tracąc do 40% swych sił, za co musiał zapłacić podpisaniem zawieszenia broni.

Okres obrony Narwy jest okresem najbardziej zażartych walk w ciągu całej wojny o wyzwolenie. Najbardziej podniosły duch wojska estońskiego przejawiał się w czasie wojny manewrowej z landwerą oraz w czasie walk pozycyjnych w obronie pod Narwą. Wyjaśnia się to tem, że konieczność obrony Narwy jasna była dla każdego szeregowca, zarówno jak jasne było, że traktat pokoju musi przyznać to miasto Estonji.

OSTATECZNE WYNIKI WOJNY.

Wojna Estonji o wyzwolenie, która zaczęła się 28 listopada 1918 roku natarciem rosyjskiej armji czerwonej na Narwę, trwała faktycznie do początku zawieszenia broni, to jest do 3 stycznia 1920 roku, prawnie zaś — do podpisania pokoju, to jest do 2 lutego 1920 roku a zatem przeszło rok.

Rosja sowiecka rozpoczęła tę wojnę pod maską wojny domowej i prowadziła ją siłami stosunkowo słabemi. Estonja stawiała opór w imię uzyskania niepodległości, chociaż początkowo posiadała zaledwie paręset źle uzbrojonych ludzi, których duch pozostawiał wiele do życzenia. W ciągu wojny, siły zarówno estońskie, jak nieprzyjacielskie, zwiększyły się liczebnie i wzmocniły duchowo.

Ponieważ nieprzyjaciel silniejszy był liczebnie, więc naczelny wódz Estonji działał zwykle w sposób następujący:

- 1) zbierał wszystkie siły na froncie, pozostając prawie bez odwodu, z wyjątkiem okresu działań w obronie Narwy,
- 2) działając z położenia środkowego, stosował szeroko przerzucanie oddziałów koleją z frontu, gdzie niebezpieczeństwo było mniejsze, na front, gdzie groziło większe niebezpieczeństwo. Szczególnie wyraźny był ten system działań podczas natarcia na landwerę i w cza-

sie obrony Narwy. I w jednym i w drugim wypadku dało to dobre wyniki.

Estonja zmobilizowała 18 roczników. Prócz oficerów, powołano do szeregów wojska 74.505 ludzi. W końcu wojny, w dniu 1 lutego 1920 roku, w spisach wojska estońskiego, oprócz dowódców, było 72.757 ludzi, których nastroju nie można było porównać z nastrojem, panującym w początkach wojny.

Liczba ofiar wojny o wyzwolenie — poległych i zmarłych od ran — wynosiła 2.062 ludzi; od chorób zmarło 1.388 ludzi, rannych było 10.105 ludzi.

Zużyto na wojnie 72.784.393 naboju karabinowych, 275.565 pocisków dział polowych oraz 49.316 pocisków ciężkich armat i haubic. Prócz tego wzięto na nieprzyjaciela mnóstwo amunicji, co do tego jednak brak bliższych danych.

Wojna kosztowała (uposażenia i zakup materiałów wojennych) około 110 milionów franków złotych. Sumy tej ludność Estonji w tak krótkim czasie dać nie mogła. Wskutek tego trzeba było zaciągnąć pożyczki w Finlandji, Francji, Anglii i w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej.

Nie mogę nie podkreślić pomocy floty angielskiej, ochotników finlandzkich, szwedzkich i duńskich oraz pomocy okazanej przez dostarczenie materiałów wojennych ze strony Anglii i Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. Szczególnie cenna była pomoc floty angielskiej i ochotników finlandzkich, która przyszła w najbardziej krytycznej chwili, pomogła do podniesienia nastroju i stworzenia przełomu w działalności wojennej.

Ofiary wojny, prace i wydatki nie poszły na próżno, ponieważ i organizacja wojska i sposób prowadzenia wojny weszły od razu na właściwą drogę. Dało to w ostatecznym wyniku uznanie przez Rosję sowiecką niepodległości Estonji i dobre warunki pokoju, dla których uzyskania pracowały zgodnie: dyplomacja i strategia.

Pokojem w Tartu, podpisanym 2 lutego 1920 roku, Rosja sowiecka uznała Estonję za państwo niepodległe. Tenże pokój dał Estonji obecne jej granice państwowe z Rosją sowiecką. Estonja otrzymała znajdujący się na jej terytorjum majątek państwa rosyjskiego oraz 15 milionów złotych rubli.

Warunki pokoju w Tartu stworzyły podstawę, na której opiera się i rozwija obecne państwo estońskie, patrząc śmiało w przyszłość.

SPIS RZECZY.

Stopniowy rozwój wojska estońskiego przed rozpoczęciem wojny o wyzwolenie	3
Estończycy w wojsku rosyjskim przed rewolucją 1917 roku	3
Estońskie wojsko narodowe w latach 1917 — 1918	4
Stworzenie estońskiego wojska państwowego	6
Początek wojny i wkroczenie wojska Rosji sowieckiej do Estonji (od dnia 5 stycznia 1919 roku)	7
Przyczyny wojny	7
Przygotowania do wojny	7
Teren	8
Plany wojenne	9
Początek wojny	9
Zajęcie Pskowa	9
„ Narwy	9
Duch narodu estońskiego	10
Zarządzenia organizacyjne w celu obrony republiki	10
Cudzoziemskie oddziały pomocnicze	11
Anglicy	11
Finlandczycy	12
Rosjanie	12
Szwedzi i Duńczycy	12
Przebieg odwrotu oddziałów estońskich	12
Do chwili upadku Tartu	12
Znaczenie upadku Tartu	13
Od chwili upadku Tartu (21 grudnia 1918 roku) do końca odwrotu (2 stycznia 1919 roku)	13
Obrona czynna (3 — 5 stycznia 1919 roku)	14
Oswobodzenie Estonji od armii czerwonej (od 6 stycznia do 16 lutego 1919 roku)	15
Położenie w dniu 6 stycznia 1919 roku	15
Duch	15
Siły	15
Plan ogólny	15
Działania na froncie wiruskim	15
„ „ „ południowo-wschodnim	16
Zajęcie Tartu, 14 stycznia 1919 roku	16
„ Narwy, 18 stycznia 1919 roku	17
Charakter obrony Narwy	17
Przeciwnatarcie czerwonych na froncie południowym	18
Natarcie oddziałów estońskich w kierunku na Wałk i Ruhia	18

Zajęcie Wałku, 1 lutego 1919 roku	18
„ Werro i Pieczer, 1 i 4 lutego	18
Dalsze natarcie po 12 lutego	19
Zajęcie Marienburga	19
Przeciwnatarcie rosyjskiej armii czerwonej w celu zawładnięcia Estonją nano- wo (od 16 lutego do 24 maja 1919 roku)	19
Położenie 16 lutego 1919 roku	19
Plan działań	20
Siły stron w dniu 16 lutego	20
Rozwój działań	20
Na froncie wiruskim	20
„ „ pskowskim	21
W kierunku na Werro — Marienburg	22
„ „ na Wolmar	22
Bunt w Saaremaa (16 — 22 lutego 1919 roku)	22
Działania w celu przeniesienia linii obrony na terytorjum rosyjskie	23
Położenie i plan przeciwdziałania na wiosnę 1919 roku	23
Plan działań naczelnego wodza	24
„ ogólny operacji	24
Operacja ingerska	24
„ pskowska	25
Położenie na froncie wschodnim w połowie czerwca	25
Korpus północno-zachodni staje się samodzielny	25
Odwrót korpusu północno-zachodniego	27
Działania mające na celu wyzwolenie północnej Łotwy	27
Położenie Łotwy na początku działań	27
Operacja marienbursko-jakobsztacka. (Od 26 maja do 5 czerwca 1919 roku)	29
Siły stron	29
Plan działań	29
Zajęcie Marienburga, 29 maja	29
„ Alt — Schwaneburga, 31 maja	29
„ Jakobsztadu, 5 czerwca 1919 roku	30
Obrona na wschodzie	30
Operacja ryska	30
Teren	30
Siły nieprzyjacielskie	31
„ estońskie	31
Początek operacji	31
Zawieszenie broni	33
Plan obu stron	33
Bitwa pod Lemsalu i Roopa, 20 czerwca	33
„ „ Wõnnu — Rannenburgiem 21 — 22 czerwca	33
Pokój	34
Oddźwięki operacji ryskiej: awantura Bermondta	35
Odmowa współdziałania z rosyjską armją północno-zachodnią	35
Opuszczenie Pskowa	35
Położenie w Pskowie 23 sierpnia	35
Zniesienie sztabu pskowskiego	36
Utrata Pskowa	36
Pierwsze układy pokojowe	37

Propozycja Rosji sowieckiej	37
Odpowiedź Estonji	37
Układy	37
Działania estońskie w związku z ostatnią operacją piotrogrodzką rosyjskiej armji północno-zachodniej	37
Położenie w końcu września 1919 roku	37
Stosunki z armją północno-zachodnią	38
Ostatnia operacja piotrogrodzka armji północno-zachodniej	38
Operacje: pskowska i pytałowska	39
Operacja pskowska	39
„ pytałowska	40
Operacja na miejscowość Krasnaja Gerka	41
Powody operacji	41
Plan działań	42
Siły desantu	42
Wykonanie	42
Wyniki	43
Obrona Narwy	— 43
Położenie 16 listopada 1919 roku	43
Koncentracja sił	43
Rosyjska armja północno-zachodnia	43
Linja obrony	44
Siły stron w dniu 16 listopada	44
Cel działań	44
Plan działań	44
Rozwój działań	45
Pierwszy okres. (Od 16 listopada do 7 grudnia)	45
16 — 23 listopada	45
23 — 27 „	45
27 — 30 „	45
30 listopada — 7 grudnia	46
Wyniki	46
Drugi okres. (Od 7 do 22 grudnia)	46
Położenie	46
Siły	46
Działania w dniu 7 grudnia	46
8 i 9 grudnia	46
10 — 20 grudnia	47
Wyniki	47
Trzeci okres. (Od 28 do 30 grudnia)	47
Położenie	47
Przygotowania	48
Siły w dniu 28 grudnia	48
Plan działań	48
Wykonanie	48
Raport dowódcy sowieckiej 7 armji do dowódcy frontu	48
Wyniki	49
Ostateczne wyniki wojny	49
Załączniki: mapa Estonji i 22 trójbarwne szkice sytuacyjne.	

31815/
2

31815/
12